

Міністерство освіти і науки України

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет філології

Кафедра української літератури

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«ДЕМОНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ МОВІ»

Виконала: студентки II курсу,

групи УМЛсо-21м

спеціальності 014.01 Середня освіта

(Українська мова і література)

Рабська Марія Володимирівна

Керівник: кандидат філологічних наук,

доцент української мови

Грещук Валентина Василівна

Рецензент: доктор філологічних наук,

професор кафедри української літератури

Мафтин Наталія Василівна

Івано-Франківськ – 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Рабська М. В. Демонологічна лексика в українській художній мові. – Кваліфікаційна праця на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 014.01 Середня освіта. – Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2025.

Магістерську роботу присвячено комплексному аналізу демонологічної лексики української мови та розробці методики її вивчення в закладах загальної середньої освіти. У дослідженні розкрито поняття демонологічної лексики в українському мовознавстві, визначено її місце в національній мовній картині світу, проаналізовано існуючі класифікації за тематичним, функціональним та семантичним критеріями. Здійснено огляд наукових досліджень демонологічної лексики в працях українських учених.

У практичній частині роботи розроблено систему уроків з вивчення демонологічної лексики для учнів 10–11 класів, запропоновано форми позакласної роботи та створено програму факультативних занять і гурткової роботи. Наукова новизна дослідження полягає у поєднанні теоретичного аналізу демонологічної лексики з детальною методикою її вивчення в школі.

У роботі використано описовий, етнолінгвістичний методи, методи компонентного та контекстуального аналізу, класифікації, а також методи педагогічного проєктування. Результати дослідження можуть бути застосовані у практиці викладання української мови та літератури, при проведенні факультативних занять та позакласних заходів.

Ключові слова: демонологічна лексика, демонологічні номінації, гуцульські говірки, методика викладання, українська мова, народні вірування.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ	7
1.1. Поняття демонологічної лексики в українському мовознавстві	7
1.2. Класифікація демонологічної лексики.....	16
1.3. Огляд наукових досліджень демонологічної лексики.....	25
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ДЕМОНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ШКОЛІ	34
2.1. Система уроків та позакласних заходів із вивчення демонологічної лексики (10-11 класи).....	34
2.2. Факультативні заняття та гурткова робота з вивчення демонологічної лексики.....	45
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	64
ДОДАТОК №1. Конспекти уроків з вивчення демонологічної лексики	64
ДОДАТОК №2. Картотека демонологічної лексики.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Демонологічна лексика становить унікальний пласт української мови, що відображає архаїчні уявлення народу про світобудову, взаємодію матеріального і духовного світів, специфіку національного світогляду. У сучасних умовах глобалізації та уніфікації культур особливого значення набуває збереження та вивчення лексико-семантичних груп, які зберігають інформацію про традиційну культуру, народні вірування та обрядові практики. Демонологічна лексика, особливо гуцульська, є важливим джерелом для реконструкції фрагментів національної мовної картини світу, розуміння етнокультурної специфіки українців.

Гуцульська демонологічна лексика заслуговує на особливу увагу дослідників, оскільки саме в гуцульських говірках збереглася найбільш архаїчна та розгалужена система демонологічних номінацій. Вивчення цієї лексико-семантичної групи дозволяє простежити еволюцію народних уявлень, механізми збереження традиційних знань, особливості функціонування діалектної лексики в сучасному мовному просторі. Актуальність дослідження посилюється необхідністю документування та систематизації демонологічної лексики, яка поступово виходить з активного вжитку під впливом соціокультурних трансформацій.

Дослідженню демонологічної лексики присвячені праці багатьох українських науковців. Регіональну специфіку гуцульських говірок досліджували Василь Грещук та Валентина Грещук. Фундаментальні розвідки Н. Хобзей. Значний внесок у дослідження демонологічної лексики зробили В. Галайчук, С. Мартос, О. Романова, Ю. Буйських, які розглядали різні аспекти функціонування демонологічних номінацій у мові та культурі. Методику викладання діалектної лексики в школі розробляли М. Філон, О. Салій. Однак комплексного дослідження, яке б поєднувало теоретичний аналіз демонологічної лексики з розробкою методики її вивчення в середній школі, досі не проведено, що й зумовлює актуальність нашої роботи.

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз демонологічної лексики в українській художній мові та розробити методику її вивчення в закладах загальної середньої освіти.

Завдання дослідження:

1. Розкрити поняття демонологічної лексики в українському мовознавстві та визначити її місце в національній мовній картині світу.
2. Проаналізувати класифікації демонологічної лексики за різними критеріями.
3. Здійснити огляд наукових досліджень демонологічної лексики в українському мовознавстві.
4. Розробити систему уроків з вивчення демонологічної лексики для учнів 10-11 класів.
5. Запропонувати форми позакласної роботи з демонологічної лексики.
6. Створити програму факультативних занять та гурткової роботи з вивчення демонологічної лексики.

Об'єкт дослідження – демонологічна лексика української мови.

Предмет дослідження – лінгвістичні особливості демонологічної лексики та методика її вивчення в закладах загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети та виконання завдань використано комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: описовий метод – для систематизації та інтерпретації фактичного матеріалу; метод компонентного аналізу – для виявлення семантичної структури демонологічних номінацій; метод класифікації – для систематизації демонологічної лексики за різними критеріями; етнолінгвістичний метод – для дослідження зв'язку між мовними явищами та народною культурою; метод контекстуального аналізу – для вивчення функціонування демонологічної лексики в різних типах дискурсу; метод аналізу наукових джерел – для вивчення стану дослідженості проблеми; методи педагогічного проєктування – для опрацювання методики вивчення демонологічної лексики в школі.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний аналіз демонологічної лексики української мови в поєднанні з розробкою детальної методики її вивчення в закладах загальної середньої освіти; систематизовано підходи до класифікації демонологічної лексики; узагальнено досвід наукового вивчення демонологічних номінацій в українському мовознавстві; розроблено систему уроків, форми позакласної роботи та програму факультативних занять з демонологічної лексики для учнів 10-11 класів із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Практична цінність роботи визначається можливістю використання її результатів у шкільній практиці викладання української мови, зокрема під час вивчення лексикології та діалектології; у позакласній роботі з української мови та літератури; у роботі гуртків та факультативів етнолінгвістичного спрямування; у процесі підготовки вчителів української мови до роботи з регіональною лексикою. Розроблені конспекти уроків, програми факультативів та форми позакласної роботи можуть бути впроваджені в навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти, особливо в регіонах із збереженою діалектною основою. Зібрані та систематизовані матеріали про демонологічну лексику можуть використовуватися для укладання діалектних словників, створення етнолінгвістичних атласів, проведення дослідницької роботи учнів та студентів.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (28 найменування) та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Поняття демонологічної лексики в українському мовознавстві

Сучасна українська лінгвістика розглядає демонологічну лексику як важливий компонент національної мовної картини світу, що відображає специфіку світобачення та світосприймання народу. Демонологічна лексика особливо актуальна та значуща для мовної картини світу гуцулів, де вона набуває семантично-символічного насаження. Без цієї лексики гуцульська вербальна модель світу була б неповною і збідненою, адже саме через демонологічні номінації розкривається глибинний зв'язок між матеріальним та духовним світом горян, їхні уявлення про взаємодію людини з надприродними силами та віра в можливість впливу на природні явища.

Фундаментальне дослідження гуцульської демонологічної лексики представлено в етнолінгвістичному словнику Наталії Хобзей "Гуцульська міфологія" (2002). У цій праці авторка не лише подає детальний аналіз системи демонологічних номінацій, але й розкриває їх функціонування в живому мовленні та фольклорних текстах. Як зазначає дослідниця, демонологічна лексика гуцулів формує цілісну систему, в якій кожен елемент має свою семантичну специфіку та особливості вживання. Важливою особливістю праці є її етнолінгвістичний характер, що дозволяє розглядати демонологічні номінації не лише як мовні одиниці, але й як елементи традиційної культури, що відображають архаїчні вірування та світоглядні уявлення горян [26].

В основі формування української демонологічної лексики лежать архаїчні вірування праслов'ян, які трансформувалися під впливом християнства та місцевих традицій. Ця лексико-семантична група охоплює широкий спектр номінацій: від назв власне демонічних істот до найменувань людей з надприродними здібностями. Такий дуалізм демонологічної лексики відображає складність народного світогляду, де межа між реальним та потойбічним світом часто виявляється розмитою.

Сучасні етнолінгвістичні дослідження демонструють, що демонологічна лексика української мови продовжує активно функціонувати в діалектному мовленні, художніх текстах та фольклорі. У ній знайшли відображення архаїчні уявлення про взаємодію людини з потойбічними силами, що виявляється у великій кількості номінацій на позначення різноманітних демонічних істот. Особливо багатою на демонологічну лексику залишається гуцульська говірка, що пояснюється відносною ізольованістю регіону та збереженням традиційних вірувань. Важливо відзначити, що демонологічна лексика не є застиглою системою - вона продовжує розвиватися, набуваючи нових значень та конотацій у сучасному мовному просторі.

Семантична структура демонологічної лексики фіксує складну систему взаємозв'язків між різними групами номінацій. У цій системі чітко виділяються назви нижчої міфології (духів природи, домашніх духів), найменування антропоморфних істот (відьом, чарівників) та номінації людей з надприродними здібностями (знахарів, мольфарів). Кожна з цих груп має свої специфічні особливості функціонування та семантичні відтінки, що відображають різні аспекти народного світогляду та вірувань.

Дослідження етнолінгвістичного пласту демонологічної лексики розкриває її тісний зв'язок із традиційною культурою народу. В гуцульських говірках ця лексика зберігає не лише номінативну, але й важливу культурологічну функцію, виступаючи засобом передачі традиційних знань та вірувань від покоління до покоління. Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що демонологічна лексика відображає складну систему світоглядних уявлень, яка формувалася протягом століть і продовжує впливати на мовну картину світу сучасних українців.

Характерною особливістю української демонологічної лексики є її тісний зв'язок із традиційним світоглядом та обрядовістю. Дослідження показують, що ця лексико-семантична група відображає складну систему уявлень про світобудову, де реальне тісно переплітається з ірреальним, утворюючи унікальний культурний феномен. Особливо яскраво це проявляється в

гуцульських говірках, де збереглася розгалужена система демонологічних назв, пов'язаних із різними сферами життя горян - від повсякденного побуту до сакральних ритуалів. Важливим аспектом функціонування демонологічної лексики є її здатність зберігати та передавати традиційні знання про світобудову, що робить її цінним джерелом для вивчення етнокультурної спадщини українського народу.

У монографії Василя та Валентини Грещуків "Діалектне слово в тексті та словнику" зосереджено увагу на винятково важливій демонологічній лексикці для розуміння гуцульського світогляду, його вірувань та на специфіці гірського середовища. Ця лексика, що описує різних духів і надприродні сили, символічно свідчить про глибокий зв'язок гуцулів з язичницьким світом, який співіснує з християнством.

Гуцульську демонологічну лексику поділено на дві основні групи. До першої підгрупи належать назви демонічних істот нижчої міфології – духів природи, домашніх духів, персоніфікованих природних явищ. Ці дві групи лексем яскраво увиразнюють різні світи. Слушно зазначає П. Ю. Гриценко, що ці два світи між собою не відділені межею. Грань між світом людей і світом демонів часто зневиразнюється через існування повір'їв.

У словникові "Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові" зафіксовано назви як власне демонів, так і "непростих".

Арідник 1. 'Очільник нечистої сили, злих духів, найстарший чорт, володар пекла': *Чорт за чортом, щезник за щезником плили в божевільному поспіху темними підземними ріками, густими мов дьоготь морями, одну землю за другою минаючи, до Тридев'ятої Землі прямуючи, в якій Арідник, найстарший сатана, що чортує над чортами і щезниками, очікує кожного року своїх підвладних із звідомленням* (Р.Єндик. Регіт Арідника, с.13); *Стис кулаки, аби ними погрозити нечистій силі в очі та й стерти її своїов міцьов вид свого тіла та й своєї душі, так ек то робив він досив, кепкуючи навіть из самого Арідника, а ни то з його слуг* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, с.419).

2. Нечиста сила, чорт. — *Хто? — пошепки перепитав Сашко в Тербовлі. — Щезби? — Арі́дник. — Хто?! — Чорт! — голосно прошепотів Тербовля* (М. Римар. Білий слон, с. 37); - *Тішся, Арі́днику! — / А потому коли скуштував, / хіба не знав, / що п'є кров?* (В. Герасим'юк. Він і нині скрипаль..., 31) [10, с. 304; 9].

Часто вживаним у художній літературі на гуцульську тематику є *чугайстур, чугайстер* — номен на позначення доброго і веселого лісового духа, який оберігає людей від лісових мавок, допомагає їм, якщо вони заблудились у лісі, наприклад: *Се був веселий **чугайстур**, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок* (М. Коцюбинський. Тіні забутих предків, 22); *Як оком кліпнути, нетлінні нявки урвали танець над рікою, а **чугайстур** шпурнув арі́дникові плитою в його чорні ребра* (Марко Черемшина. На Купала, на Івана, т.1, 227); та ін. [7; 8; 10]

Словник фіксує синонімічний ряд номенів *нявка – лісна́ – лісовиця – лісова́ дівка*, об'єднаний значенням 'міфічна істота у вигляді прекрасної дівчини, що живе в лісі й може змінювати свою зовнішність, являючись чоловікам'; при цьому найбільш поширеним у художній мові є діалектизми *нявка* і *лісна́*: *Але найголовнішим светом Розігри є для **нявок**, тих красних, майже ніколи невидимих голим оком лісових дівц, що то вни на Роздігри в полудне полюют на сп'ючих мушишн та й хапают їх у сні в безвісти на своїх коханців – любих любасів* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 349); *Збилась вона з дороги, чи що?<...> Може, **Лісна** заманила її у верхи і прийдеться в снігах замерзнути...* (М. Остромира. Над бистрим Черемошом, 107);

Менш поширена спільнокоренева назва *лісовиця*: *З кущів **лісниці** виглядають, / До себе легіня зовуть... / То руки з усміхом простягнуть, / То враз туманом попливуть* (О. Олесь. На зелених горах, т.1, 214) [10, с. 307; 9, с.41,192, 193].

Подає Словник і гуцулізм *нетленник*, який у гуцульських говірках уживається зі значенням 'міфічна істота, яка живе в лісі і визначає долю новонародженій дитині або 'міфічна істота, мертвець, що воскресає вночі і пророкує долю подорожнім': *Тепер уже Юрчик не сумнівався, що то якась*

нечиста сила, нетленник чи лісовик у людській подобі (В. Гжицький. Опришки, 27) [10, с. 306; 9].

До другої групи відносяться номени "земних богів", "непростих" у Словнику репрезентовано лексемами *примівник, баниїльник, градівник, віжлун, чінатáрь, чередінник, мольфа́р, вовкун, гадєр* та ін. Вони представляють людей, наділених надприродною силою, яка ними застосовується на користь людини або на її шкоду. Так, *примівник* — це 'людина, яка лікує хвороби замовляннями, зашіптуваннями, що зазвичай супроводжуються певними ритуальними діями, та іншими немедичними засобами' [10, с. 308; 7].

З таким же значенням у словникові зафіксовано назву *баїльник*. Обидві лексеми споріднені й внутрішньою формою: сила позначуваних ними осіб ґрунтується на тому, що вони вміють "заговорити" хворобу, інакше кажучи, на мовленому слові, на лікувальному ефекті примовляння, баяння: *Вони [непрості — ?] усекі – корові, кінцькі, коточі, песії, гусічі, жабії, рибії, мишині, до усекої живини, що из кожної живини уживає густ. Ще є гадєр, вовкун, градівник, хмарник, верхоблюд. Ще є віжлун і віжлунка, але найголовніший – баїльник, примівник. Найсильніше діє примова, говорення, бай* (Т. Прохасько. Непрості, 86) [10, с. 309; 7].

Градівник, як і *хмарник*, позначають людину, яка вміє розганяти хмари, відвертати град або його наслати: *Олексій так си здоросно прокашлав, шо аж у цілій коршмі задзво+нило, помаленьки докін чуючі свою бесіду, а градівник, хоть аж си мінив з ніколисти, то однако тернів Олексіє ви* (П. Шекерик-Доників. Дідо Іванчік, 185) [10, с. 309; 7].

Людину, яка може передбачувати майбутнє, гуцули називають *віжлу́ном*. Українська художня мова освоїла й це слово: *Коли дім збудований, він стає мудрішим від усіх пророків і віжлу́нів* (Т. Прохасько. Непрості, 31) [10, с. 309; 9].

Популярні серед гуцулів і *гадєрі* – люди, які замовляють від укусу гадюк або мають владу над ними. Словник фіксує як назву *гадєрниця* (див. попередній приклад), так і *гадєр*: *Жити – це розв'язувати і зав'язувати вузли, руками і всім*

іншим, – вчив його колись непростий-гадєр і дав цілу в'язанку шкірок вузів (Т. Прохасько. Непрості, 86) [10, с. 309; 9].

Зазвичай “непрості” завдають людям різної шкоди, їх остерігаються, побоюються. Виразно шкідливими є *чінатарі* 'люди, які можуть завдавати іншим людям лиха': *Довстріту, намахуючі та злісно січучі кулаками, грозив ничісту силу, чередінників й черединниць, посилав їм заборону від мані у своїй коробок, остро викрикуючі на всій рот, так ек би збожеволів* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 59) [10, с. 310; 9].

Дії мольфарів зазвичай є зловорожими. Мольфар, за матеріалами словника “Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові”, — це 'ворожбит, ворожіння якого завдає людям біди, лиха': *Не мольфаром, що насилає на людей різні біди, а добро творцем буде* (Б. Загорулько. Чорногора, кн. 2, 122). Значно рідше *мольфар* може відвертати біду, пор.: *Був серед них наче гірський мольфар, що тільки один знав таємницю, що давала йому силу відвертати нещастя від його парафії* (І. Вільде. Сестри Річинські, кн.2, 42) [10, с. 310; 7].

Семантичне поле демонологічної лексики охоплює різноманітні аспекти взаємодії людини з надприродним світом. У цій системі особливе місце займають номінації, пов'язані з народною медициною, метеорологією та господарською діяльністю. Значна частина цих назв зберегла своє первісне значення та продовжує активно функціонувати в сучасному мовленні, особливо в діалектному середовищі. У процесі історичного розвитку демонологічна лексика збагачувалася новими значеннями та конотаціями, що відображують зміни в світогляді носіїв мови. Цей динамічний характер демонологічної лексики свідчить про її здатність адаптуватися до нових соціокультурних умов.

Суттєвим аспектом дослідження демонологічної лексики є її функціонування в різних типах дискурсу. У художніх текстах вона часто виступає засобом створення особливої атмосфери та характеристики персонажів. В етнографічних описах виконує номінативну та інформативну функції, допомагаючи зафіксувати та зберегти традиційні знання. У розмовному мовленні

демонологічна лексика часто набуває експресивного забарвлення, виступаючи засобом емоційної оцінки. Особливо багатим на демонологічну лексику є фольклорний дискурс, де вона виступає важливим елементом створення міфопоетичної картини світу.

Значний інтерес становлять представлені в словнику "Гуцульська міфологія" номінації людей з надприродними здібностями, які складають важливу частину демонологічної лексики. Н. Хобзей фіксує такі назви як *"віжлун/віщун"* (людина, яка може передбачати майбутнє), *"баїльник/примівник"* (знахар, що лікує замовляннями), *"градівник"* (той, хто відвертає град), *"непростий"* (людина з надзвичайними знаннями), *"чинтарь/лиходійник"* (людина, яка може завдавати шкоди) [26, с. 58, 131, 156]. Дослідниця підкреслює, що такі номінації відображають не лише вірування в надприродні здібності окремих людей, але й важливу роль цих осіб у традиційному суспільстві гуцулів.

Глибинний аналіз демонологічної лексики розкриває її тісний зв'язок із системою архаїчних вірувань та обрядів. У процесі історичного розвитку ця лексико-семантична група сформувала складну ієрархію номінацій, що відображає різні аспекти взаємодії людини з надприродним світом. Проведені дослідження переконливо доводять, що саме через демонологічну лексику розкривається специфіка народного світогляду, де реальне та ірреальне існують у нерозривній єдності. Як зазначає у своїх працях О. Наумовська, особливо яскраво це проявляється в гуцульських говірках, де збереглася не лише сама лексика, але й контекст її функціонування в традиційній культурі. [17, с. 77-79].

У контексті сучасної етнолінгвістики демонологічна лексика розглядається як важливий компонент духовної культури народу, що зберігає інформацію про давні вірування та світоглядні уявлення. Кожна номінація в цій системі несе в собі глибокий культурний зміст, відображаючи особливості народного світосприйняття та розуміння надприродних явищ.

В українській етнолінгвістиці склалася потужна традиція дослідження демонологічної лексики, що дозволяє розглядати її як цілісну систему, яка відображає складні взаємозв'язки між мовою та народною культурою. Ця

лексико-семантична група охоплює широкий спектр понять: від назв демонічних істот до найменувань магічних дій та ритуальних предметів. У гуцульських говірках зберігся особливо багатий пласт демонологічної лексики, що пояснюється специфікою географічного розташування та відносною ізольованістю регіону.

Сучасні лінгвістичні дослідження демонструють, що демонологічна лексика активно функціонує не лише в діалектному мовленні, але й у художній літературі, де вона виступає важливим засобом створення національного колориту та характеристики персонажів. У працях багатьох письменників, зокрема М. Коцюбинського та О. Кобилянської, демонологічна лексика використовується для відтворення автентичної атмосфери гуцульського життя та розкриття світоглядних особливостей горян.

Особливий інтерес для дослідників становить процес трансформації семантики демонологічної лексики в сучасному мовному середовищі. З одного боку, спостерігається тенденція до збереження традиційних значень, особливо в діалектному мовленні та обрядових текстах. З іншого боку, відбувається розширення семантичного поля демонологічних номінацій.

Системний аналіз демонологічної лексики дозволяє виявити її глибинні зв'язки з різними аспектами традиційної культури - від господарської діяльності до народної медицини. В цьому контексті особливого значення набуває вивчення локальних варіантів демонологічних номінацій, які відображають специфіку світогляду різних етнографічних груп українців. Дослідження засвідчують, що гуцульська демонологічна лексика зберегла найбільш архаїчні елементи, які дозволяють реконструювати давні вірування та уявлення про світобудову.

Натомість сучасна етнолінгвістика звертає увагу на процеси трансформації демонологічної лексики в умовах глобалізації та урбанізації. Незважаючи на значні соціокультурні зміни, ця лексико-семантична група зберігає свою життєздатність, особливо в регіонах, де сильні традиційні вірування та обряди. Демонологічна лексика продовжує функціонувати не лише як система номінацій,

але й як важливий компонент духовної культури, що забезпечує зв'язок між поколіннями та сприяє збереженню національної ідентичності.

Сучасна етнолінгвістика розглядає демонологічну лексику як динамічна система, що здатна адаптуватися до нових соціокультурних умов, зберігаючи при цьому свої основні функції та семантичне наповнення. У роботах Т. Вільчинської детально проаналізовано механізми збереження та трансформації демонологічної лексики в сучасному мовному середовищі. Ця адаптивність проявляється насамперед у здатності демонологічної лексики набувати нових контекстів вживання. Необхідно підкреслити, що в гуцульських говірках спостерігається найбільш повне збереження архаїчних елементів демонологічної лексики, що робить цей регіон особливо цінним для етнолінгвістичних досліджень [5, с. 246 - 248].

З огляду на сучасні глобалізаційні процеси особливого значення набуває проблема збереження та вивчення демонологічної лексики як важливого компонента нематеріальної культурної спадщини. Системний аналіз цієї лексико-семантичної групи дозволяє не лише зафіксувати сучасний стан її функціонування, але й прослідкувати історичну динаміку розвитку народних вірувань та уявлень.

У праці В. Грещука, В. Грещук "Діалектне слово в тексті та словнику" розглядаються особливості функціонування діалектної лексики, зокрема демонологічної, в різних контекстах. Автори наголошують на важливості вивчення локальних варіантів демонологічних номінацій, які відображають специфіку світогляду гуцулів. Дослідження демонструє, що демонологічна лексика є не просто системою назв, а складним культурним феноменом, який зберігає інформацію про традиційні вірування та обряди [10].

Аналіз текстів української художньої літератури демонструє, що демонологічна лексика активно використовується письменниками для створення особливої атмосфери та розкриття світогляду персонажів. У творах, присвячених гуцульській тематиці, демонологічні номінації виступають важливим засобом відтворення місцевого колориту та етнографічної достовірності. Особливо

яскраво це проявляється у творах, де демонологічна лексика стає невід'ємним елементом художньої тканини тексту, допомагаючи розкрити глибинні аспекти народного світогляду.

Отже, в українському мовознавстві цей пласт назв і уявлень постає як складна та багатогранна система номінацій, що відображає специфіку національного світогляду та традиційної культури. Особливе місце в цій системі займає гуцульська демонологічна лексика, яка зберегла найбільш архаїчні елементи народних вірувань та уявлень. Проведений аналіз демонструє, що ця лексико-семантична група залишається важливим компонентом сучасної української мови, функціонуючи не лише в діалектному мовленні та фольклорі, але й у художній літературі та медійному просторі. Демонологічна лексика продовжує відігравати значну роль у збереженні етнокультурної ідентичності українців, забезпечуючи зв'язок між традиційною культурою та сучасністю.

1.2. Класифікація демонологічної лексики

Сучасна українська етнолінгвістика пропонує різні підходи до класифікації демонологічної лексики, що зумовлено складністю та багатоаспектністю цієї лексико-семантичної групи.

У монографії Василя та Валентини Грещуків "Діалектне слово в тексті та словнику" важливе місце займає класифікація демонологічної лексики за сферами впливу демонічних істот та функціями «непростих» людей. Дослідники виділяють дві основні групи номінацій:

1. Назви власне демонічних істот "*арідник*", "*чугайстер*, *чугайстир*", "*нявка*, *нічниця*, *лісова дівка*", "*нетленник*", "*щезник*";
2. Назви людей з надприродними здібностями "*мольфар*", "*пекун*", "*баільник*", "*градівник*", "*віжлун*", "*гадер*", "*чінатарь*", "*примівник*", "*чередінник*", "*вовкун*";

Важливим аспектом цієї класифікації є врахування функціонального навантаження демонологічних номінацій, їх ролі в традиційній культурі та особливостей вживання в різних контекстах.

Особливу підгрупу становлять назви магічних дій, ритуалів та їх атрибутів. Така класифікація демонструє цілісність демонологічної системи гуцулів, де всі елементи взаємопов'язані та відображають єдину картину світу [10, с. 303-311; 8].

Дослідники приділяють увагу класифікації демонологічної лексики за локативним принципом - місцем перебування та сферою діяльності демонічних істот, а також номінації людей з надприродними здібностями, які використовують свої знання на користь громади.

Така базова диференціація відображає дуалістичний характер народного світогляду, де межа між реальним та ірреальним світами часто виявляється розмитою. Ці дві групи лексем репрезентують різні світи, які, хоч і протиставлені як опозитивні, проте не відділені непрохідною межею, що підтверджує складність та взаємопроникнення народних уявлень про надприродне.

У дослідженнях В. Галайчука підкреслюється, що така амбівалентність демонологічних персонажів відображає складність народного світогляду, де надприродні сили можуть виступати як у позитивній, так і в негативній ролі [6]. Це свідчить про прагматичний характер народних вірувань, спрямованих на забезпечення балансу у взаємодії людини з надприродним світом.

Цікавим аспектом класифікації демонологічної лексики є диференціація за характером впливу на людину. Н. Хобзей виділяє номінації істот, які можуть завдавати шкоди "*лиходійник*", "*відьма*", "*босорка*", "*чинтар*" та номінації істот, що можуть приносити користь або допомагати людям "*баїльник*", "*мольфар*", "*непростий*". Важливо зазначити, що деякі номінації мають амбівалентний характер, оскільки позначають істот або людей, здатних як до шкідливого, так і до корисного впливу залежно від контексту та намірів [26, с. 116-128]. Така подвійна природа демонологічних персонажів підкреслює гнучкість народних уявлень про надприродне та можливість людини впливати на поведінку цих істот через обрядові дії.

У сучасних етнолінгвістичних дослідженнях важливе місце займає класифікація демонологічної лексики за способом творення номінацій. Аналіз

словотвірної структури демонологічних назв дозволяє виділити кілька основних моделей їх творення: суфіксальний спосіб '*градівник, мольфар, віщун*', основоскладання '*чугайстир, босоркань*'; лексико-семантичний спосіб '*непростий, знаючий*'.

Особливу увагу дослідники приділяють вивченню мотиваційних ознак, покладених в основу демонологічних назв. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти логіку народного мислення та особливості сприйняття надприродних явищ. У працях М. Філона детально аналізуються різні типи мотивації демонологічних номінацій: за зовнішніми ознаками, за способом дії, за місцем перебування та функціями [25. с. 192]. Такий словотвірний аналіз демонструє багатство мовних засобів, використаних для позначення демонологічних реалій у гуцульській говірці.

Важливим аспектом класифікації демонологічної лексики є аналіз її функціонування в різних типах дискурсу. В обрядових текстах демонологічні номінації часто виступають елементами магічних формул та замовлянь, де вони набувають особливого сакрального значення. У фольклорних текстах демонологічна лексика використовується для створення міфопоетичної картини світу, характеристики персонажів та розвитку сюжету. В розмовному мовленні ці лексеми часто набувають експресивного забарвлення та використовуються для емоційної оцінки. Науковці відзначають, що саме багатофункціональність демонологічної лексики забезпечує її життєздатність та активне функціонування в сучасному мовному середовищі. Це підтверджує адаптивність демонологічної лексики до різних комунікативних ситуацій та її важливість для збереження культурної ідентичності.

Сучасні дослідження пропонують також класифікацію демонологічної лексики за часовими характеристиками активності демонічних істот. Виділяються назви істот, активних у певний час доби (*нічниці, опівнічник*), пір року (*русалки, майки*) або календарних свят (*коляда, дідух*). Така класифікація відображає народні уявлення про циклічність часу та його зв'язок із надприродними силами. Особливу увагу дослідники приділяють аналізу

темпоральних характеристик діяльності "*непростих*" людей, які часто пов'язані з певними астрономічними явищами або календарними датами. У роботах Ю. Буйських аналізується зв'язок між часовими характеристиками та ефективністю магічних практик, що знаходить своє відображення в системі демонологічних номінацій. Це свідчить про глибоке розуміння гуцулами ритмів природи та їх впливу на надприродні явища [2, с. 100-102].

Окрему групу в класифікації демонологічної лексики становлять назви атрибутів та предметів, пов'язаних з демонічними істотами та магічними практиками. До цієї категорії належать номінації магічних предметів (чарівна паличка, непростий ніж), ритуальних атрибутів (святина вода, ладан) та особливих місць (закляте місце, чортове болото). Дослідники підкреслюють, що ця група лексики відіграє важливу роль у формуванні цілісної картини демонологічних вірувань та практик. У працях О. Наумовської та І. Грищенко детально аналізується символічне значення цих предметів та їх роль у магічних ритуалах що дозволяє краще зрозуміти матеріальний вимір гуцульської демонології. Така атрибутивна лексика формує важливу складову традиційної обрядової культури горян [17, с. 78-80].

У контексті сучасних етнолінгвістичних досліджень важливою є класифікація демонологічної лексики за походженням номінацій. У цій системі виділяються питомі українські назви, запозичення з інших слов'янських мов та іншомовні запозичення. При цьому дослідники відзначають, що в гуцульській демонологічній лексиці переважають автохтонні назви, які часто мають праслов'янське коріння. Особливий інтерес становлять локальні варіанти демонологічних номінацій, які відображають специфіку світогляду та мовлення різних етнографічних груп українців. У дослідженнях В. Короля підкреслюється, що саме гуцульські говірки зберегли найбільш архаїчні форми демонологічних назв, які дозволяють реконструювати давні вірування та уявлення про світобудову. Це робить гуцульську демонологічну лексику особливо цінним джерелом для вивчення праслов'янської духовної культури [14].

Сучасний підхід до класифікації демонологічної лексики передбачає також аналіз її семантичної структури та особливостей функціонування в системі говірок. Дослідники виділяють моносемічні та полісемічні демонологічні номінації, аналізують явища синонімії та варіантності в системі демонологічних назв. Особлива увага приділяється вивченню семантичних трансформацій демонологічної лексики в сучасному мовленні, коли традиційні номінації набувають нових значень. У працях С. Мартоса детально аналізуються механізми семантичних змін та їх вплив на функціонування демонологічної лексики в різних контекстах, що дозволяє простежити еволюцію народних уявлень про надприродне [16. с. 170-172]. Такий семантичний аналіз виявляє динамічний характер демонологічної лексики та її здатність адаптуватися до змін у суспільній свідомості.

За структурно-граматичними ознаками в системі демонологічної лексики виділяються однослівні номінації *мольфар*, *чугайстер*, складені найменування *нечиста сила*, *непростий чоловік* та фразеологічні одиниці з демонологічним компонентом (як *чугайстир у лісі*, *арідник би тя взєв*). Така класифікація дозволяє краще зрозуміти особливості мовного оформлення демонологічних уявлень та їх місце в системі традиційної культури. Важливим аспектом дослідження є аналіз граматичних категорій демонологічних номінацій та їх впливу на формування семантики [12, с. 39-40]. Це дає змогу виявити закономірності структурної організації демонологічної лексики та її специфіку порівняно з іншими тематичними групами словникового складу говірки.

Аналіз номінативних особливостей демонологічної лексики дозволяє виділити кілька основних принципів найменування надприродних істот та явищ. Перший принцип базується на характерних ознаках демонічних істот - їхній зовнішності, поведінці, способі дії. Другий — пов'язаний з локативними характеристиками — місцем перебування чи появи демонічних істот. Третій принцип відображає функціональні особливості — здатність впливати на природні явища, лікувати, віщувати майбутнє. У працях Р. Сілецького детально проаналізовано, як ці принципи найменування відображають народне розуміння

природи демонічних істот та їхнього місця в системі традиційних вірувань [21, с. 473-487]. Така номінативна система демонструє логіку народного мислення та особливості категоризації надприродних явищ у гуцульській картині світу.

Семантико-функціональний підхід до класифікації демонологічної лексики дозволяє виділити групи номінацій за характером впливу на людину та навколишній світ. До першої групи належать назви істот, що можуть завдавати шкоди людям та господарству (*нявка, щезник, блуд*). До другої - назви істот помічників та охоронців (*домовик, годованець*). Особливу групу становлять назви людей з надприродними здібностями, які можуть як допомагати, так і шкодити членам громади. У дослідженнях Н. Хобзей підкреслюється, що така амбівалентність демонологічних персонажів є характерною рисою народного світогляду [27. с. 306-308]. Вона відображає уявлення про залежність поведінки надприродних істот від ставлення до них людей та дотримання певних обрядових норм.

У сучасній етнолінгвістиці особлива увага приділяється класифікації демонологічної лексики за її роллю в обрядових практиках та магічних ритуалах. Виділяються номінації, пов'язані з календарною обрядовістю, родинними ритуалами, господарською магією та народною медициною. Такий підхід дозволяє краще зрозуміти функціональне навантаження демонологічної лексики в традиційній культурі. У гуцульській традиції збереглася найбільш повна система магічних практик, де демонологічна лексика виступає важливим елементом ритуального дискурсу. Це підтверджує сакральне значення демонологічних номінацій у системі традиційних вірувань та обрядів горян.

Важливим аспектом класифікації демонологічної лексики є виділення метеорологічної демонології - групи номінацій, пов'язаних із атмосферними явищами та їх регулюванням. Ця група включає назви демонічних істот, що впливають на погоду *хмарник, планетник*, людей зі здатністю керувати природними явищами *градівник, бурівник* та назви відповідних магічних дій та атрибутів. Особливу увагу дослідники приділяють аналізу мотиваційних ознак цих номінацій, які часто пов'язані з народними уявленнями про природу

атмосферних явищ. У працях В. Ващенко детально проаналізовано семантичні особливості метеорологічної демонології [4, с. 90-92] та її роль у формуванні традиційної картини світу. Така класифікація демонструє важливість контролю над природними явищами в господарській діяльності гуцулів, особливо в умовах гірського клімату.

В етнолінгвістичних дослідженнях значна увага приділяється класифікації демонологічної лексики за типом світоглядних уявлень, які вона відображає. Виділяються номінації, пов'язані з анімістичними віруваннями *духи природи, домашні духи*, тотемістичними уявленнями *перевертні, вовкулаки* та магічними практиками *чарівники, знахарі*. Така класифікація дозволяє простежити зв'язок між мовними явищами та еволюцією народного світогляду. У гуцульській демонології збереглися найбільш архаїчні елементи вірувань, які демонструють тісний зв'язок людини з природним середовищем. Це дає можливість реконструювати давні форми релігійних уявлень та простежити їх трансформацію під впливом християнства та модернізаційних процесів.

У контексті сучасної діалектології особлива увага приділяється територіальній диференціації демонологічної лексики. У дослідженнях Т. Ястремської підкреслюється, що гуцульські говірки зберегли найбільш повну та розгалужену систему демонологічних номінацій, яка відображає специфіку місцевого світогляду та способу життя. Дослідники виділяють загальноукраїнські демонологічні номінації, регіональні варіанти та локальні назви, характерні для окремих говірок. Такий підхід дозволяє створити детальну картину поширення демонологічних вірувань та їх мовного вираження [27, с. 3012-314].

У системі класифікації демонологічної лексики важливе місце займає аналіз її експресивно-оцінної характеристики. Номінації з позитивною оцінкою *мольфар, знахар, віщун*, негативною *арідник, щезник, чорт* та амбівалентні назви, оцінка яких залежить від контексту вживання. Така диференціація відображає складність народного сприйняття надприродних сил та їхньої ролі в житті людини.

Особливий науковий інтерес становить класифікація демонологічної лексики за сферами її функціонування в сучасному мовному середовищі. Виділяють кілька основних сфер: діалектне мовлення, де демонологічні номінації зберігають своє первинне значення; художня література, де ця лексика використовується як засіб створення етнографічного колориту; публіцистичний дискурс, де демонологічні номінації часто набувають метафоричного значення. Така багатофункціональність демонологічної лексики свідчить про її здатність адаптуватися до нових комунікативних потреб суспільства.

У дослідженнях етнолінгвістичного характеру значна увага приділяється класифікації демонологічної лексики за її роллю в збереженні та передачі традиційних знань. Виділяються номінації, пов'язані з народною медициною, метеорологією, господарською діяльністю та календарною обрядовістю. У дослідженнях такий підхід дозволяє розглядати демонологічну лексику як важливий компонент нематеріальної культурної спадщини, що зберігає інформацію про традиційні практики та вірування.

Важливе місце в межах класифікації демонологічної лексики займає аналіз градації надприродних здібностей та їх відображення в системі номінацій. Виокремлюють ієрархічну структуру назв, де на вершині знаходяться номінації найсильніших магічних практиків *мольфар*, *характерник*, далі йдуть назви спеціалізованих знавців *градівник*, *баїльник*, *гадер* і замикають ієрархію назви людей з обмеженими надприродними здібностями *непростий*, *знаючий*. Так відображаються народні уявлення про різні рівні магічної сили та її спеціалізацію.

У сучасних дослідженнях пропонується також класифікація демонологічної лексики за типом трансформацій її значення в діахронічному аспекті. Виділяються номінації, що зберегли своє первинне значення; лексеми, що розширили своє семантичне поле; назви, що зазнали переосмислення або метафоризації. Так простежується еволюцію демонологічних уявлень та їх відображення в мові.

У системі класифікації демонологічної лексики особливе місце займає аналіз її функціонування в обрядовому фольклорі. У працях Ю. Буйських детально проаналізовано, як демонологічні номінації функціонують у різних обрядових контекстах та яку роль вони відіграють у збереженні традиційних знань [3, с. 245-247]. Ці номінації, характерні для календарних обрядів, родинної обрядовості, лікувальних практик та господарської магії. Така диференціація дозволяє краще зрозуміти роль демонологічної лексики в традиційній культурі та її зв'язок з різними сферами життя народу.

Важливу роль в етнолінгвістиці на сучасному етапі відіграє класифікація демонологічної лексики за принципом гендерної диференціації. Дослідження О. Романової демонструють, що гендерний аспект демонологічної лексики тісно пов'язаний з традиційними уявленнями про соціальні ролі та сфери впливу чоловіків і жінок у традиційному суспільстві [18, с. 55-58]. У цій системі виділяються номінації на позначення чоловічих демонічних істот *чугайстер*, *водяник*, жіночих демонічних істот *нявка*, *бісиця*, а також назви, що можуть стосуватися обох статей *непростий/непроста*, *знаючий/знаюча*. Така класифікація відображає особливості народного світогляду та розподіл магічних функцій між статями.

Ще одним важливим аспектом є систематизація за характером взаємодії з християнською традицією. У працях С. Мартоса підкреслюється, що саме така синкретичність є характерною рисою української народної демонології [16, с. 175-177]. Зазначено три основні групи: номінації, що відображають дохристиянські вірування; назви, що виникли під впливом християнства; та гібридні форми, що поєднують елементи обох традицій. У гуцульських говірках особливо яскраво простежується таке співіснування різних світоглядних систем, що знаходить своє відображення в демонологічній лексиці.

Значний інтерес для дослідників становить класифікація демонологічної лексики за способами передачі магічних знань та здібностей. Виділяються номінації, пов'язані з природженими здібностями *віщун*, *планетник*, набутими знаннями *знахар*, *баїльник* та успадкованими вміннями *мольфар*, *градівник*.

Отже, класифікація демонологічної лексики є складною та багаторівневою системою, що відображає різні аспекти функціонування цих номінацій у мові та культурі українського народу. Проаналізовані підходи до класифікації демонструють, що демонологічна лексика може бути систематизована за різними критеріями: за походженням, семантикою, функціональним навантаженням, сферою вживання, гендерними ознаками, локативними характеристиками, часовими параметрами тощо. Особливе місце в цій системі займає гуцульська демонологічна лексика, яка зберегла найбільш архаїчні елементи вірувань та демонструє найбільш розгалужену систему номінацій. Різноманітність підходів до класифікації демонологічної лексики свідчить про складність та багатогранність цього пласту української мови, його важливу роль у збереженні традиційної культури та формуванні національної мовної картини світу.

1.3. Огляд наукових досліджень демонологічної лексики

Важливим етапом у вивченні особливостей функціонування демонологічної лексики в художніх текстах стала монографія Василя Грещука, Валентини Грещук "Діалектне слово в тексті та словнику" (2015) та двотомний словник "Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові" і "Словник: у 2-х т. Додаток. Онімна лексика" до цієї лексикографічної праці. У своїх дослідженнях науковці детально проаналізували способи використання демонологічних номінацій як засобу створення етнографічного колориту та характеристики персонажів. Особливу увагу в працях приділено аналізу трансформацій значення демонологічної лексики в різних контекстах та її ролі у формуванні художньої образності [7; 8; 9; 10].

Вивчення української демонологічної лексики як важливого компонента національної мовної картини світу започатковано в фундаментальних дослідженнях Н. Хобзей. У праці "Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник" (2002) дослідниця не лише представила багатий лексичний матеріал, але й запропонувала теоретичні засади аналізу демонологічної лексики як

системи, що відображає особливості народного світогляду. Особливу увагу авторка приділила етнолінгвістичному аспекту дослідження, розглядаючи демонологічні номінації в тісному зв'язку з народною культурою та віруваннями [26].

Значний внесок у дослідження гуцульської демонологічної лексики зробили Н. Хобзей, Т. Ястремська, О. Сімович та Г. Дидик-Меуш у колективній праці "Гуцульські світи" (2013). Науковиці детально проаналізували семантичну структуру демонологічних номінацій, їх варіативність та особливості вживання в різних контекстах. У дослідженні представлено комплексний аналіз функціонування демонологічної лексики в гуцульських говірках, створено детальну класифікацію за різними критеріями та простежено шляхи формування цієї лексико-семантичної групи [27].

Новий підхід до аналізу семантичної структури демонологічних номінацій запропоновано в дисертаційному дослідженні Н. Тяпкіної "Демонологічна лексика української мови" (2016). У роботі представлено детальну класифікацію демонологічної лексики, простежено особливості її функціонування в різних типах дискурсу та проаналізовано механізми семантичних трансформацій. Важливим досягненням дослідниці є систематизація демонологічної лексики за тематичними групами та аналіз її ролі у формуванні національної мовної картини світу [22].

Суттєвий внесок у розвиток теоретичних засад дослідження демонологічної лексики зроблено у працях О. Романової. У своєму дисертаційному дослідженні "Трансформація уявлень про лісову демонологію в традиційних віруваннях українців XIX – XX ст." (2019) авторка детально проаналізувала еволюцію демонологічних уявлень та їх відображення в мові. Особливу увагу в роботі приділено аналізу механізмів трансформації демонологічної лексики під впливом соціокультурних змін [18].

Глибокий аналіз функціонування демонологічної лексики в сучасному українському мовному просторі представлено в дослідженнях С. Мартоса. У навчальному посібнику "Українська мова: лексикологія і фразеологія" (2022)

науковець розглядає демонологічну лексику як важливий компонент національної лексичної системи. Особливу увагу приділяє аналізу семантичних трансформацій демонологічних номінацій та їх функціонуванню в сучасних текстах різних стилів [16, с. 180-182].

Важливим напрямом сучасних досліджень стало вивчення демонологічної лексики в контексті етнокультурної ідентичності. У працях Ю. Буйських, зокрема у статті "Система традиційних міфологічних вірувань та уявлень гуцулів у вимірі сучасності" (2014), представлено детальний аналіз сучасного стану функціонування демонологічної лексики в гуцульських говірках. Дослідниця акцентує увагу на ролі демонологічних номінацій у збереженні традиційної культури та формуванні регіональної ідентичності [2, с. 100-102].

Комплексний підхід до вивчення цієї теми представлено в дослідженнях О. Наумовської та І. Грищенка. У своїй праці "Сучасна демонологічна билиця: образні константи та модифікації" (2021) науковці аналізують особливості функціонування демонологічної лексики в сучасному фольклорному дискурсі. Особливу увагу приділено аналізу трансформацій традиційних демонологічних образів та їх мовного втілення [17, с. 76-82].

Розвиток методології демонологічної лексики досліджував В. Галайчук. У монографії "Українська міфологія" (2016) автор представив комплексний аналіз міфологічної системи українців, приділяючи особливу увагу мовному вираженню демонологічних уявлень. Дослідник детально проаналізував семантичну структуру демонологічних номінацій, їх функціонування в різних контекстах та роль у формуванні традиційної картини світу. Важливим аспектом дослідження стало вивчення регіональних особливостей демонологічної лексики та її зв'язку з локальними віруваннями та обрядовими практиками. На основі багатого фактичного матеріалу науковець простежив еволюцію демонологічних уявлень та їх відображення в мові [6].

Етнолінгвістичний аспект дослідження лексики, що, позначає надприродних істот, ґрунтовно висвітлено у працях М. Філона. У навчальному посібнику "Сучасна українська мова. Лексикологія" (2010) науковець

запропонував новий підхід до аналізу семантичної структури демонологічних номінацій, розглядаючи їх у контексті традиційної культури та народного світогляду. Дослідник детально проаналізував механізми формування демонологічної лексики, її функціонування в різних типах дискурсу та роль у збереженні традиційних знань. Особливу увагу в роботі приділено аналізу мотиваційних ознак демонологічних номінацій та їх зв'язку з архаїчними віруваннями. На думку науковця, демонологічна лексика є важливим джерелом інформації про традиційний світогляд українців та його еволюцію [25, с. 190-194].

Важливим етапом у дослідженні гуцульської лексики демонологічної тематики стали праці В. Короля. У дисертаційному дослідженні "Народна демонологія гуцулів Закарпаття" (2019) автор представив комплексний аналіз системи демонологічних вірувань та їх мовного вираження. Науковець детально проаналізував особливості функціонування демонологічної лексики в різних сферах традиційної культури, її роль у формуванні регіональної ідентичності та збереженні архаїчних елементів світогляду. Особливу увагу в дослідженні приділено аналізу взаємозв'язку між назвами демонологічних істот та уявлень і традиційними практиками, зокрема народною медициною, метеорологією та господарською магією. На основі польових досліджень автор простежив сучасний стан функціонування демонологічної лексики в гуцульських говірках та її трансформації під впливом соціокультурних змін [14, с. 175-180].

Системний аналіз функціонування демонологічної лексики в художніх текстах представлено в наукових розвідках О. Салій. У дисертаційному дослідженні "Гуцульський текст в українській прозі кінця XIX – початку XX ст." (2018) дослідниця розглядає демонологічну лексику як важливий засіб створення етнографічного колориту та характеристики персонажів. Авторка детально аналізує способи введення демонологічних номінацій у художній текст, їх стилістичні функції та роль у формуванні образної системи твору. Особливу увагу в роботі приділено аналізу трансформацій значення демонологічної лексики в художньому дискурсі та її ролі у відтворенні особливостей народного

світогляду. На думку дослідниці, лексика демонологічної тематики є одним із найважливіших засобів створення гуцульського тексту в українській літературі [20, с. 180-185].

Грунтовний аналіз етнокультурного аспекту демонологічної лексики представлено в дослідженнях Р. Сілецького. У статті "Ліс у народних демонологічних уявленнях українців" (2022) науковець розглядає особливості функціонування демонологічної лексики в контексті традиційних уявлень про сакральний простір. Детально аналізує систему номінацій лісових демонічних істот, їх характеристики та функції в народній міфології. Особливу увагу приділяє аналізу взаємозв'язку між демонологічною лексикою та традиційними практиками, пов'язаними з лісовим простором. На основі багатого фактичного матеріалу автор демонструє, як у демонологічній лексиці відображаються архаїчні уявлення про взаємодію людини з природним середовищем та надприродними силами [21, с. 473-492].

Важливий внесок у методологію дослідження демонологічної лексики зроблено в працях О. Дериведмідь. У статті "Демонологічна лексика як різновид спеціалізованої лексики" (2018) авторка пропонує розглядати демонологічну лексику як особливу термінологічну систему, що відображає специфіку народного світогляду. Дослідниця детально аналізує структурні та семантичні особливості демонологічних номінацій, їх функціонування в різних контекстах та роль у збереженні традиційних знань. На думку науковиці, демонологічна лексика є важливим компонентом спеціальної лексики української мови, що потребує комплексного підходу до її вивчення та систематизації [12, с. 38-40].

Значний науковий інтерес становлять етнолінгвістичні дослідження І. Чибор. У праці "Етнокодуювання демонологічних уявлень українців у фразеології" (2017) представлено детальний аналіз функціонування демонологічної лексики у складі фразеологічних одиниць. Дослідниця розглядає механізми кодування міфологічних уявлень у мові, аналізує семантичні трансформації демонологічних номінацій у складі фразеологізмів та їх роль у формуванні національної мовної картини світу. Особливу увагу в роботі

приділено аналізу регіональних особливостей фразеологізмів з демонологічним компонентом та їх функціонуванню в сучасному мовленні [28, с.335-340].

У контексті сучасних лінгвістичних досліджень особливе місце займають праці Т. Вільчинської. У статті "Демонологічна лексика української мови (на матеріалі "Лісової пісні" Лесі Українки)" (2018) дослідниця представила комплексний аналіз функціонування демонологічної лексики в художньому тексті. Авторка детально розглядає семантичну структуру демонологічних номінацій, їх стилістичні функції та роль у створенні міфопоетичної картини світу. Науковиця приділяє особливу увагу аналізу індивідуально-авторських трансформацій демонологічної лексики та її ролі у розкритті авторського задуму. На основі глибокого аналізу текстового матеріалу дослідниця демонструє, як традиційна демонологічна лексика набуває нових смислових відтінків у контексті художнього твору [5, с. 240-251].

Новий погляд на проблему функціонування демонологічної лексики в сучасному інформаційному просторі представлено в працях Д. Малахової. У статті "Лексичні особливості творів" (2023) авторка аналізує особливості використання демонологічної лексики в сучасних текстах різних жанрів та стилів. Дослідниця розглядає механізми адаптації традиційної демонологічної лексики до потреб сучасної комунікації, аналізує її функціонування в медійному дискурсі та роль у формуванні сучасної мовної картини світу. Особливу увагу в роботі приділено аналізу трансформацій значення демонологічних номінацій під впливом глобалізаційних процесів та їх ролі в збереженні національної культурної ідентичності [15, с. 50-53].

Грунтовний аналіз регіональних особливостей демонологічної лексики представлено у дослідженнях Т. Козланюка. У статті "Особливості використання діалектизмів у повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків"" (2020) науковець детально аналізує функціонування гуцульської демонологічної лексики в художньому тексті. Розглядає способи введення діалектних демонологічних номінацій у літературну мову, їх роль у створенні етнографічного колориту та відтворенні особливостей народного світогляду.

Особливу увагу в роботі приділено аналізу взаємодії діалектної та літературної демонологічної лексики, що дозволяє простежити механізми інтеграції регіональних мовних елементів у загальнонаціональну мовну систему [13, с. 26-33].

Важливий внесок у розвиток теоретичних засад дослідження демонологічної лексики зроблено в працях О. Васяновича. У дослідженнях, присвячених трансформації традиційної культури гуцулів, науковець розглядає демонологічну лексику як важливий компонент духовної культури, що зберігає інформацію про архаїчні вірування та світоглядні уявлення. У співавторстві з Ю. Буйських у статті "Трансформація традиційної культури гуцулів Верховини" (2013) дослідники представили детальний аналіз сучасного стану функціонування демонологічної лексики в гуцульських говірках. Особливу увагу приділено аналізу механізмів збереження та передачі традиційних знань через систему демонологічних номінацій, їх ролі у формуванні локальної ідентичності та збереженні культурної спадщини [3, с. 234-255].

Новий підхід до вивчення демонологічної лексики запропоновано в працях Н. Тяпкіної. У статті "Демонологічна лексика української мови" (2016) дослідниця розглядає цю лексико-семантичну групу як важливий компонент національної мовної картини світу. Науковиця детально аналізує структурно-семантичні особливості демонологічних номінацій, їх функціонування в різних типах дискурсу та роль у збереженні традиційних знань. На думку дослідниці, демонологічна лексика є унікальним джерелом інформації про еволюцію народного світогляду та його відображення в мові [22].

Комплексний підхід до вивчення демонологічної лексики в контексті традиційної культури представлено в дослідженнях О. Рудь. У методичних вказівках "Лексикологія сучасної української літературної мови" (2023) науковиця розглядає демонологічну лексику як важливий компонент діалектної лексичної системи. Дослідниця аналізує особливості функціонування демонологічних номінацій у різних говірках, їх семантичні трансформації та роль у збереженні локальних мовних особливостей. Особливу увагу в роботі

приділено методиці дослідження діалектної лексики та її значенню для розуміння еволюції народного світогляду. На думку авторки, саме в діалектному мовленні демонологічна лексика зберігає свої первинні значення та функції [19].

У сучасних дослідженнях демонологічної лексики важливе місце займають праці В. Ващенка. У монографії "Українська лексикологія: Семантико-стилістична типологія слів" (1979) представлено глибокий аналіз семантичної структури демонологічних номінацій. Дослідник розглядає механізми формування значення демонологічної лексики, її стилістичні функції та роль у формуванні експресивних засобів мови. Особливу увагу науковець приділяє аналізу конотативних значень демонологічної лексики та їх трансформації в процесі історичного розвитку мови. На основі багатого фактичного матеріалу автор демонструє, як у демонологічній лексиці відображаються різні аспекти народного світогляду та його еволюція [4].

Сучасний стан функціонування демонологічної лексики в українському мовному просторі детально проаналізовано в працях М. Білоуса. У дослідженнях, присвячених розвитку української лексикології, науковець розглядає демонологічну лексику як важливий компонент національної лексичної системи, що продовжує активно функціонувати в різних сферах комунікації. Автор детально аналізує процеси семантичної трансформації демонологічних номінацій у сучасному мовленні, їх роль у формуванні нових експресивних засобів та збереженні культурної пам'яті народу. Дослідник підкреслює необхідність комплексного підходу до вивчення демонологічної лексики, що враховує як її традиційні функції, так і нові аспекти функціонування в сучасному комунікативному просторі [24].

У контексті сучасних етнолінгвістичних досліджень важливе місце займають праці Б. Кобилянського. У статті "Східнокарпатські міфоніми" науковець представляє детальний аналіз регіональних особливостей демонологічної лексики, її зв'язок з локальними віруваннями та обрядовими практиками. Дослідник приділяє особливу увагу вивченню механізмів

формування та розвитку демонологічних номінацій у контексті карпатського мовно-культурного ареалу.

Підсумовуючи огляд наукових досліджень демонологічної лексики, слід зауважити, що ця тема залишається актуальною в сучасній українській лінгвістиці та етнолінгвістиці. Науковці розглядають демонологічну лексику як складну систему номінацій, що відображає особливості народного світогляду та його еволюцію. Особлива увага приділяється вивченню регіональних особливостей демонологічної лексики, її функціонуванню в різних типах дискурсу та ролі в збереженні національної культурної спадщини. Проведений аналіз наукових праць демонструє необхідність комплексного підходу до вивчення демонологічної лексики, що враховує як її традиційні функції, так і нові аспекти функціонування в сучасному комунікативному просторі.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ВИВЧЕННЯ ДЕМОНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ В ШКОЛІ

2.1. Система уроків та позакласних заходів із вивчення демонологічної лексики (10-11 класи)

Демонологічна лексика становить унікальний пласт української мови, що відображає світогляд, вірування та культурні традиції нашого народу. Вивчення цієї лексико-семантичної групи в курсі української мови для 10-11 класів має особливе значення для формування розуміння учнями національної мовної картини світу та збагачення їхнього словникового запасу.

Система уроків побудована за принципом поступового поглиблення знань: від загального поняття про демонологічну лексику до детального вивчення її функціонування в мові. Такий підхід дозволяє учням не лише засвоїти теоретичний матеріал, але й розвинути практичні навички аналізу лексичних явищ, навчитися використовувати демонологізми у власному мовленні та розуміти їх роль у художніх текстах.

На основі напрацьованих нами матеріалів про гуцульську демонологічну лексику пропонуємо низку конспектів уроків з української мови для 10-11 класів. (Додаток №1)

Система розроблених нами методичних рекомендацій до проведення уроків під час вивчення демонологічної лексики дозволяє учням ґрунтовно опанувати теоретичний матеріал і розвивати практичні вміння і навички аналізувати такий тип лексики.

Позакласна робота з вивчення гуцульської демонологічної лексики є важливою складовою навчально-виховного процесу, що сприяє формуванню національно свідомої мовної особистості та розумінню регіональних особливостей української мови. Вона дозволяє розширити межі традиційного уроку, створити сприятливі умови для дослідницької діяльності учнів та поглибити їхнє розуміння зв'язку між мовою та гуцульською культурою.

Для ефективної організації позакласної роботи з вивчення демонологічної лексики доцільно використовувати сучасні інформаційно-комунікаційні

технології. Платформа Google Classroom дозволяє координувати експедиційну роботу учнів, зберігати та систематизувати зібрані матеріали, обговорювати результати досліджень. Для створення цифрового архіву записів демонологічної лексики можна використовувати хмарні сервіси (Google Drive, OneDrive), а для організації інтерактивної виставки – технологію QR-кодів, яка дозволяє зв'язати фізичні експонати з додатковою цифровою інформацією.

Демонологічна лексика є потужним джерелом для проведення широкого спектру позакласних заходів.

Етнолінгвістичний вечір "Демонологічна лексика Гуцульщини"

Організація та проведення етнолінгвістичного вечора вимагає ретельної підготовки та залучення всього творчого потенціалу учнів. Підготовчий етап розпочинається за місяць до проведення заходу.

Учителька проводить першу організаційну зустріч з підготовки до заходу, який дозволить зануритися у світ гуцульської міфології. Кожен із учасників зможе долучитися до дослідження унікальної демонологічної лексики рідного краю.

Учні об'єднуються в кілька робочих груп:

Дослідницька група: збирає місцеві назви демонологічних істот; записує контексти вживання цих слів; досліджує етимологію назв.

Етнографічна група: записує народні перекази про демонологічних істот; збирає інформацію про пов'язані вірування та обряди; фіксує місцеві традиції.

Театральна група: готує інсценізації народних легенд; створює діалоги з використанням автентичної лексики; працює над відтворенням місцевого колориту.

Оформлювальна група: створює ілюстрації демонологічних персонажів; готує виставку етнографічних матеріалів; розробляє декорації для театралізованих сцен.

Дослідницька група працює над збором та систематизацією місцевої демонологічної лексики. Учні проводять опитування старожилів, записують

місцеві назви та їх варіанти: *арідник/гарідник; градівник/градобурник; непростий/знаючий; віжлун/віщун.*

Для підготовки етнолінгвістичного вечора учні створюють цифрові матеріали, що суттєво розширюють можливості презентації зібраного матеріалу. Використовуючи програму Google Maps або ArcGIS, учні розробляють інтерактивну карту поширення демонологізмів, де кожен термін позначається окремим маркером з доданими до нього аудіозаписами вимови, розшифровкою, фотографіями інформантів. За допомогою програм відеомонтажу (Shotcut, OpenShot) створюються відеоролики з інсценізаціями народних легенд, які демонструються під час вечора. Мультимедійна презентація з ілюстраціями демонологічних персонажів, створена у PowerPoint або Canva, включає не лише зображення, але й анімаційні ефекти, аудіосупровід, тематичне оформлення. Особливу увагу приділяють маловідомим демонологізмам, таким як *вовкун* (людина, яка може перетворюватися на вовка), *планета* (нечиста сила, що може спричиняти хвороби), *збігленє* (погублена новонароджена дитина), *яведа* (чорт), *пресподний* (демонічна істота з пекла), які не вивчалися на уроках, щоб розширити уявлення учнів про багатство демонологічної лексики краю.

Етнографічна група збирає матеріали про вірування та обряди, пов'язані з демонологічними істотами. Особлива увага приділяється записам автентичних розповідей.

Театральна група працює над створенням сценічних образів демонологічних персонажів. Під керівництвом учительки учні вивчають особливості місцевої говірки, характерні ви слова, традиційні формули.

Оформлювальна група створює візуальний супровід вечора. На стінах розміщуються карти поширення демонологічних назв у різних селах регіону, ілюстрації до місцевих легенд, фотографії знахарів та мольфарів. Особливу увагу приділяють відтворенню гірського пейзажу, характерного для місць, де за переказами з'являються демонологічні істоти.

Фольклорна експедиція: міфологічна лексика гірських сіл.

Важливим напрямом позакласної роботи є організація фольклорних експедицій у навколишні села Гуцульщини. Перед початком експедиції вчителька проводить детальний інструктаж з учнями, як правильно записувати окремі слова демонологічної лексики в мовленні горян.

Учасники експедиції використовують цифрові інструменти для збору та фіксації матеріалу, що значно підвищує точність і якість дослідження. Аудіозаписи розповідей інформантів проводяться на цифрові диктофони або смартфони, які забезпечують високу якість запису та можливість зручного зберігання і каталогізації. Фотографування демонологічних об'єктів '*амулетів, оберегів, місць, пов'язаних з демонологічними віруваннями*' здійснюється на цифрові камери з геотегуванням, що дозволяє автоматично прив'язувати зображення до конкретної місцевості. Геолокація місць запису фіксується за допомогою GPS-додатків (Google Maps, Maps.me), що дозволяє створювати точні карти поширення демонологічних вірувань та лексики. Для обробки зібраних матеріалів створюється спеціальна база даних у програмі Microsoft Access або в онлайн-сервісі Airtable, де інформація структурується за різними параметрами: населений пункт, інформант, тип демонологізму, контекст вживання, фонетичні варіанти, синонімічні відповідники тощо. Така організація даних дозволяє легко здійснювати пошук, фільтрацію та аналіз зібраного матеріалу.

Підготовчий етап експедиції включає розробку детального питальника. Учні під керівництвом учителя формулюють питання, які допоможуть розкрити різні аспекти побутування демонологічної лексики: *Як у вашому селі називають людей, що вміють лікувати? Які назви ви знаєте для тих, хто може відвертати градові хмари? Як називають місця, де з'являються демонологічні істоти?*

Під час експедиції учні працюють у малих групах, кожна з яких має свій маршрут і завдання. У селищі Верховина група учнів записала розповідь від місцевої жительки: *Непростий – то не є злий чоловік. То такий, що знає більше від інших. Може хмари відвертати, від хвороби лікувати. В кожному селі має бути такий непростий, аби люди мали до кого йти в біді.*

У Красноїллі записано: *У нас кажуть 'градівник', а в сусідньому селі – 'градобурник'. То такий чоловік, що знає, як бурю відвернути, град відігнати. Він виходить на гору, щось там примовляє, махає руками – і хмара розходиться.*

У селі Ясенів зафіксовано цікаву розповідь про мольфара: *Мольфар – то є особливий чоловік. Він знає всі трави, всі примівки. Може від хвороби відробити, від уроків відшептати. Але то не кожен може бути мольфаром, то треба мати дар від Бога.*

Нашим сучасником є усім відомий мольфар Михайло Нечай, що проживав у селі Верхній Ясенів. Його вважали 'білим магом'. *"Єкщо знаєси, єк допомогти людині, то тре допомогти, бо будеш мати гріх, як не поможеш",* - говорив Нечай. Також цей незвичайний чоловік був не тільки цілителем чи провидцем, але й зробив вагомий внесок у культуру. На фестивалі "Червона рута" (1989), за допомогою магії він зупинив дощ та зробив погоду ясною.

Особливу увагу учні приділяють запису обрядів та магичних практик, пов'язаних з демонологічними віруваннями. У селі Космач записано детальний опис обряду 'відробляння': *"Як хтось має уреки, то треба йти до того, хто знає примівку. Той бере води, щось шепче над нею, тоді дає випити хворому і вмиває його. А ще може вуглики пускати – як вуглик тоне, то є уреки."*

На основі зібраних матеріалів створюється "Словник гуцульської демонологічної лексики". Кожна словникова стаття будується за чітким планом:

Заголовне слово та його варіанти

Наприклад: ГРАДІВНИК (градобурник, градівнік, градобурець)

Значення Тлумачення основного та додаткових значень, відтінки значень у різних селах

Контексти вживання Приклади з живого мовлення, типові словосполучення, усталені вирази.

Етнографічний коментар Опис вірувань, обрядів, магичних практик, пов'язаних із цим словом.

Приклад словникової статті:

МОЛЬФАР, -я, ч. Варіанти: мольфáрь, мовфáр, мівфáр

Значення:

Знахар, чарівник, який володіє надприродними здібностями.

Людина, яка може керувати природними явищами.

Той, хто лікує замовляннями та травами.

Контексти вживання: "В Криворівні жив мольфар, що вмів хмари розгонити" (с. Криворівня) "До мольфара ходили, як хтось слабував" (с. Голови) "Мольфар знає всі трави і як їх збирати" (с. Яворів)

Етнографічний коментар: за народними віруваннями, мольфаром може стати лише обрана людина, яка отримала дар від природи або перейняла знання від старшого мольфара. У селах досі пам'ятають імена відомих мольфарів, розповідають про їхні здібності та особливості їхньої практики.

Під час експедиції учні також збирають матеріал про особливі місця, пов'язані з демонологічними віруваннями. В селі Ясенів записано розповідь про 'непросте місце': *"Є у нас така скала, що називається Чортів камінь. Говорят, що там непросте місце. Хто туди в лиху годину зайде, може зблудити, навіть якщо добре знає дорогу."*

В процесі польової роботи учні ведуть щоденники спостережень, де фіксують: дату і місце запису; інформацію про оповідача; особливості місцевої говірки; контекст розповіді; коментарі та спостереження.

Після повернення з експедиції відбувається систематизація зібраного матеріалу. Учні разом з учителькою: розшифровують аудіозаписи; упорядковують польові записи; створюють картотеку демонологічних назв; укладають словникові статті; готують матеріали до публікації.

Важливим етапом роботи є створення етнолінгвістичних карт, де фіксуються: ареали поширення різних варіантів демонологічних назв; місця, пов'язані з демонологічними віруваннями; населені пункти, де збереглися носії традиції; шляхи експедицій та місця записів.

Результати експедиційної роботи представляються на шкільній конференції "Демонологічна лексика нашого регіону". Учні демонструють:

укладений словник; записані тексти; фото- та відеоматеріали; карти поширення демонологічних назв.

Зібрані матеріали стають основою для створення шкільного етнолінгвістичного архіву, який постійно поповнюється новими записами та дослідженнями. Така експедиційна робота не лише збагачує знання учнів про демонологічну лексику рідного краю, але й робить їх активними учасниками збереження нематеріальної культурної спадщини гуцулів.

Весь зібраний матеріал мають велике значення для: збереження автентичної гуцульської лексики; фіксації місцевих мовних особливостей; розуміння світогляду горян; збереження традиційних знань та практик.

Таким чином, фольклорні експедиції стають ефективним засобом вивчення та збереження гуцульської демонологічної лексики, дозволяють учням безпосередньо долучитися до живої мовної традиції свого краю та зробити власний внесок у її дослідження та збереження.

Проектна діяльність "Жива демонологічна лексика"

Проектна діяльність розпочинається з організаційної наради, де вчителька пояснює мету та завдання проєкту створення сучасного електронного ресурсу, який допоможе зберегти та популяризувати гуцульську демонологічну лексику.

Для реалізації проєкту учні створюють веб-сайт або веб-додаток "Жива демонологічна лексика", використовуючи безкоштовні платформи Wix, WordPress або Google Sites. Цей цифровий ресурс включає кілька взаємопов'язаних компонентів: інтерактивну карту поширення демонологізмів з можливістю фільтрації за типами та семантичними групами; медіатеку з аудіозаписами автентичних розповідей, структурованими за тематичними категоріями; відеогалерею з фрагментами інтерв'ю, демонстрацією обрядів та реконструкцією магічних практик; бібліотеку ілюстрацій демонологічних істот, створених на основі народних описів; науковий глосарій з етимологічними довідками, варіантами вимови та прикладами вживання. Особливістю цього ресурсу є інтерактивність та можливість постійного поповнення новими матеріалами через спеціальну форму внесення даних, яка дозволяє відвідувачам

сайту додавати свої записи демонологізмів. Такий підхід забезпечує залучення ширшої аудиторії до вивчення демонологічної лексики рідного краю та створює можливості для віртуальної експедиційної роботи.

На першому етапі учні створюють структуру електронної бази даних, яка включає кілька основних розділів: словник демонологічних назв; аудіотека автентичних розповідей; фотогалерея сакральних місць; інтерактивна карта поширення назв; відеотека обрядів та практик; архів етнографічних матеріалів.

Для наповнення бази даних учні працюють у кількох напрямках. Група аудіозапису відвідує старожилів і записує їхні розповіді про демонологічні вірування. Наприклад, у селі Верховина записано детальну розповідь про градівників: *Давно в кожне село мало свого градівника. Як насувалася чорна хмара, він виходив на горб і відвертав її. Мав свої примівки, свої знаки. Тепер таких людей мало лишилося, але ще є.*

Група фотографів та операторів створює візуальний архів: фотографують місця, пов'язані з демонологічними віруваннями; знімають відео проведення обрядів; документують зустрічі зі знахарями та мольфарями; створюють фотопортрети носіїв традиції.

Особлива увага приділяється створенню інтерактивної карти. На ній позначаються: варіанти демонологічних назв у різних селах; місця проживання знахарів та мольфарів; сакральні місця та об'єкти; маршрути експедицій; місця запису матеріалів.

Для зручності користування базою даних учні створюють систему пошуку та фільтрації матеріалів. Можна шукати інформацію за назвами сіл, типами демонологічних істот, видами обрядів та практик. Кожен запис супроводжується детальним описом та паспортизацією.

Важливою частиною проєкту є робота з архівними матеріалами. Учні опрацьовують старі етнографічні записи, порівнюють їх із сучасними свідченнями, простежують зміни у вживанні демонологічної лексики. У селі Криворівня знайдено записи початку ХХ століття про мольфарів, які порівнюються із сучасними розповідями місцевих жителів.

Окремий розділ бази даних присвячений народній медицині та магичним практикам. Тут зібрано інформацію про традиційні методи лікування, замовляння від хвороб, способи 'відробляння' від уроків. Учні записують не лише самі тексти, але й детальний опис обрядів, умови їх проведення, необхідні атрибути.

У процесі роботи над проєктом учні консультуються з науковцями-етнографами, працівниками музеїв, досвідченими краєзнавцями. Це допомагає правильно систематизувати та описати зібраний матеріал, зрозуміти його наукову цінність.

Результати проєктної діяльності регулярно представляються на шкільному сайті. Створено спеціальну сторінку "Демонологічна лексика Гуцульщини", де розміщуються найцікавіші матеріали, фотографії, аудіо- та відеозаписи.

Електронна база даних постійно поповнюється новими матеріалами. Учні продовжують записувати розповіді старожилів, фіксувати нові варіанти демонологічних назв, документувати обряди та магичні практики. Особлива увага приділяється збору матеріалів про зникаючі явища народної культури.

Проєктна діяльність не обмежується лише збором та систематизацією матеріалу. Учні готують публікації для місцевої преси, виступають на радіо, створюють відеосюжети про народні традиції свого краю. Це допомагає привернути увагу громадськості до проблеми збереження нематеріальної культурної спадщини гуцулів.

Важливим результатом проєктної діяльності стає створення навчальних матеріалів для школярів молодших класів. Учні розробляють інтерактивні уроки, презентації, дидактичні ігри, які допомагають у цікавій формі познайомити дітей з демонологічною лексикою рідного краю.

База даних "Жива демонологічна лексика" стає важливим ресурсом не лише для школи, але й для всієї громади. До неї звертаються вчителі, науковці, краєзнавці, всі, хто цікавиться традиційною культурою гуцулів. Проєкт допомагає зберегти унікальну лексику, яка відображає світогляд та вірування горян.

Така діяльність має важливе значення для: поглиблення знань учнів про духовну культуру рідного краю; розвитку навичок дослідницької роботи; формування розуміння цінності народних традицій; виховання поваги до культурної спадщини гуцулів.

Учні не лише створюють важливий науковий ресурс, але й самі стають активними учасниками процесу збереження та передачі традиційних знань. Вони усвідомлюють свою відповідальність за збереження унікальної демонологічної лексики, яка є невід'ємною частиною культурного багатства українського народу.

Майстер-класи від носіїв традиції

У рамках позакласної роботи з вивчення гуцульської демонологічної лексики вчитель організовує регулярні зустрічі з носіями традиційних знань. Такі майстер-класи проводяться щомісяця і дають учням унікальну можливість безпосереднього спілкування зі старожилами, які зберігають автентичні знання про демонологічні вірування та практики.

Найпершою була запланована зустріч з жителькою нашого села Перехресне Ткачук Марією Юрївною, яка має цілющі здібності, уміє допомогти людині й тварині, але на превеликий жаль їй не було вдома. Ольга, жінка яка доглядає за будинком, сказала нам, що зараз пані Марія хвора і перебуває під наглядом дітей в іншій області.

Будинок у якому проживала баба Марія трохи моторошний. Чорний колір не тільки зовні, а й в середині: стіни, сволоки, лавиці, двері та навіть великий стіл, що стоїть посеред хати, чорний. Ольга розповідає: *Не раз у Юрпкової (так називають бабу Марію) видко жаривки, бо світла у неї нема, а то збіжстци жинки, галасують, дитину шош підзахарило тай уже біже по помич до Юрпкової. А вона знає примовити від Тридуші, тай зробит тото, даст бідний нені шош у слойчик тай наказує: - "Біжи, сарака, скоро, бо ші трохи забаришси, тай застанеш уже не живе." - жінка біда у страхах, бувало замети плаєками, а вона біжит шо пуду, аби лиш дитинче не вмерло."*

На другій зустрічі виступав Василь Петрович, якого в селі Голови знають як градівника. Він детально розповів про свою практику: *Градівник мусить знати не лише примівки, але й розуміти природу. Треба вміти читати небо, розрізняти хмари. Є такі чорні хмари, що несуть град – їх треба вміти відвертати. А є такі, що несуть добрий дощ – їх чіпати не можна.*

Особливо цікавою була зустріч з Ганною Михайлівною, яка розповіла про різні види 'непростих' людей: *У нас розрізняють кілька видів непростих. Є такі, що знають примівки від хвороб – їх називають баїльниками. Є ті, що вміють з хмарами говорити – то градівники. А є такі, що можуть майбутнє бачити – то віжлуни. Кожен має свій дар і свою науку.*

На одній із зустрічей Дмитро Юрійович, знахар із сусіднього села, поділився знаннями про лікувальні трави та пов'язані з ними примівки: *Кожна трава має свою силу і свій час, коли її треба збирати. А до кожної трави є своя примівка. Без примівки трава не буде так помагати. І збирати трави треба знати як – не кожен день можна, і не в кожному пору.*

Під час майстер-класів учні не лише слухають розповіді, але й ведуть активний діалог з носіями традиції. Вони ставлять питання, уточнюють значення окремих слів, записують особливості місцевої вимови. Для багатьох учнів ці зустрічі стають відкриттям живої традиції їхнього краю.

Особливу цінність мають практичні демонстрації. Старожили показують, як відбуваються певні обряди, які предмети використовуються, які слова промовляються. Звичайно, найсакральніші знання не розкриваються, але загальні принципи та контекст традиційних практик стають зрозумілішими для учнів.

Усі майстер-класи документуються: ведеться відеозапис, фотографування, створюються детальні конспекти. Цей матеріал стає частиною шкільного архіву і використовується для подальшого вивчення демонологічної лексики та традиційної культури краю.

Завдяки таким зустрічам учні не лише збагачують свої знання про демонологічну лексику, але й встановлюють живий зв'язок між поколіннями,

вчатися цінувати і берегти духовну спадщину свого народу. Вони починають розуміти, що демонологічна лексика – це не просто слова в словнику, а живий елемент традиційної культури, який продовжує функціонувати в сучасному житті гуцулів.

Такі форми позакласної роботи сприяють не лише вивченню демонологічної лексики, але й вихованню поваги до духовної культури рідного краю, розумінню цінності збереження мовної спадщини гуцулів. Учні набувають досвіду дослідницької роботи, вчатися фіксувати та аналізувати мовні явища, розуміти зв'язок між мовою та народною культурою.

2.2. Факультативні заняття та гурткова робота з вивчення демонологічної лексики

Факультативні заняття та гурткова робота з вивчення демонологічної лексики створюють додаткові можливості для поглибленого опанування цього лексичного пласту української мови. Вони дозволяють учням не лише розширити свої знання, але й розвинути дослідницькі навички, реалізувати творчий потенціал та сформувати стійкий інтерес до української міфології та фольклору.

Факультативні заняття передбачають активне використання інформаційно-комунікаційних технологій, що значно розширює можливості вивчення демонологічної лексики та робить навчальний процес більш ефективним і результативним. Учні створюють цифрові словники демонологічної лексики за допомогою програм Microsoft Excel, Access або онлайн-сервісів Quizlet, Memrise, що дозволяє систематизувати зібраний матеріал та використовувати його для самостійного вивчення. Для закріплення знань розробляються онлайн-квести з використанням платформ Actionbound, QuestGarden, де учні виконують завдання, пов'язані з пошуком та аналізом демонологічної лексики. Особливий інтерес викликають віртуальні екскурсії демонологічними місцями рідного краю, створені за допомогою Google Tour Creator або ThingLink, які дозволяють відвідати сакральні локації та ознайомитися з пов'язаними з ними віруваннями

та лексикою. Для проведення такого типу занять використовуються онлайн-платформи Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom, які дозволяють створювати інтерактивні завдання, проводити опитування, організовувати групову роботу в цифровому просторі, що особливо важливо для залучення учнів з різних населених пунктів.

Досліджуваний нами пласт демонологічної лексики слугує цінним матеріалом для проведення факультативних занять в 10-11 класах.

Метою такого типу занять є поглиблення знань учнів про гуцульську демонологічну лексику, формування навичок етнолінгвістичного аналізу та тісного зв'язку між мовою та традиційною культурою гуцулів.

Завдання факультативних занять полягає в ознайомленні учнів із системою гуцульських демонологічних вірувань; у дослідженні особливостей місцевої демонологічної лексики; в аналізів демонологізмів у різних контекстах;

У формуванні навички польової дослідницької роботи розглянемо одне із факультативних занять на тему: "Гуцульська демонологічна лексика в народних казках"

Мета заняття:

- дослідити особливості функціонування гуцульської демонологічної лексики в народних казках регіону
- проаналізувати контексти вживання місцевих демонологізмів
- визначити їх стилістичні функції в казковому тексті

Хід заняття:

Учителька розпочинає заняття розповіддю про гуцульські казки – особливий жанр фольклору, де демонологічні істоти мають унікальні риси, характерні саме для нашого регіону. У них відображається світогляд горян, їхні уявлення про надприродні сили та взаємодію з ними.

Для аналізу текстів учні використовують сучасні онлайн-інструменти текстового аналізу Voyant Tools, AntConc, TextAnalyzer, які дозволяють визначати частотність вживання демонологізмів, їх контекстуальне оточення, стилістичні функції. За допомогою цих інструментів проводиться комп'ютерний

аналіз корпусу гуцульських казок, що дозволяє виявити найбільш уживані демонологізми, типові контексти їх вживання, семантичні зв'язки між різними демонологічними номінаціями. Візуалізація результатів аналізу у вигляді хмар слів, графіків, семантичних мереж допомагає наочно представити особливості функціонування демонологічної лексики в казках. Особливу увагу приділяють таким малодослідженим демонологізмам як лектиборідка (чорт з довгою бородою), чорнокнижник (людина, яка має магичні знання з чорних книг), лиходійник (особа з надприродними здібностями, яка може завдавати шкоди), мара (примара, дух убитого), нечистий (узагальнена назва демонічних істот). Учні досліджують етимологію цих назв, їх семантичні особливості, фонетичні варіанти та стилістичні функції в народних казках, використовуючи для пошуку додаткової інформації цифрові архіви та електронні бібліотеки.

На першому етапі учні працюють з текстами казок. Учителька роздає картки з уривками:

Картка №1: *В зеленому лісі жив старий чугайстир. Був він високий, волохатий, як ведмідь. Ходив по лісі і шукав нявок, аби люди через них не гинули. Як зловить нявку, то танцює з нею до смерті.*

Картка №2: *На полонині жив непростий чоловік – градівник. Він умів хмари відвертати, з вітром говорити. Як насувалася чорна хмара, він виходив на гору і починав свої примивки казати.*

Картка №3: *А той аридник був такий страшний – чорний як головошка, очі як грань горіли. Він знав усі чари і міг перекидатися в різне звіря.*

Учні аналізують тексти, знаходять демонологізми, визначають їх характеристики: використання місцевих назв (чугайстир замість лісовика); особливості опису зовнішності (волохатий як ведмідь); специфічні функції персонажів (захист від нявок); зв'язок з природою і ландшафтом (полонина, гора)

Під час дослідження системи персонажів гуцульської казки учні складають таблицю їх характеристик.

Таблиця Міфологічні персонажі гуцульських казок

Персонаж	Зовнішній вигляд	Функції	Місце перебування
----------	------------------	---------	-------------------

Чугайстер	Високий, волохатий	Захищає від нявок	Ліс
Градівник	Старий чоловік	Відвертає градові хмари	Полонина
Аридник	Чорний, з вогняними очима	Чарує, перевтілюється	Гори, печери

Учні працюють у групах, аналізуючи характерні риси кожної категорії демонологічних персонажів.

Перша група досліджує "добрих" духів: чугайстер (захисник від нявок); градівник (захищає від граду); баїльник (лікує людей).

Друга група аналізує "шкідливих" істот: аридник (головний злий дух); нявка (заманує людей); блуд (збиває з дороги).

Третя група вивчає "непростих" людей: мольфар (чарівник); віщун (передбачає майбутнє); знахар (лікує замовляннями).

Учителька звертає увагу на мовні особливості казок, як у тексті описано зустрічі людей з демонологічними істотами. Які мовні засоби використовуються для створення атмосфери таємничості.

Учні аналізують уривок: *Йшов раз легінь через ліс. Аж чує – хтось співає. Такий голос гарний, що аж серце завмирає. Дивиться – а то нявка на гілці сидить, зелене волосся розчісує. Як побачила легіня, стала його до себе кликати...*

Учителька пояснює традиційні елементи опису: місце дії (ліс, гора, полонина); час (опівночі, перед світанком); дії демонологічних істот (співає, манить, чарує); наслідки зустрічі (зачарування, порятунок, загибель).

Практична частина заняття включає аналіз типових формул, характерних для гуцульських казок:

В темному лісі, де вітер свище, Де нявки водять свої танці, Живе чугайстир у буковиці, Чекає нявку у павутинці...

Наголошується форми передачі особливості гуцульського світогляду, віру в тісний зв'язок людини з природою та її демонологічними силами.

Наприкінці заняття учні отримують творче завдання – створити власну казку з використанням гуцульської демонологічної лексики.

Учителька надає рекомендації щодо створення казки: місцеві назви демонологічних істот; характерні описи зовнішності та поведінки; традиційні формули гуцульських казок; особливості місцевої говірки.

Зразок початку казки: *Давно то було, ще як непрості люди по наших горах ходили. Жив у селі під Чорногорою старий мольфар. Знав він усі примівки від хвороб, умів із хмарами говорити, а як треба – то й град відвертати...*

Домашнє завдання:

1. Записати від старших родичів казку про демонологічних істот.
2. Виписати всі демонологізми та пояснити їх значення.
3. Проаналізувати художні засоби, використані в казці.

У підсумку заняття наголошується, що гуцульські казки зберігають унікальну демонологічну лексику краю. В них відображено давні вірування горян, їхні уявлення про світ надприродного.

На основі досліджуваного матеріалу пропонуємо програму гуртка "Міфологія рідного краю"

Гурток працює протягом навчального року та об'єднує учнів, які цікавляться українською міфологією та фольклором. Розглянемо одне із занять гуртка.

У роботі гуртка активно використовуються сучасні цифрові інструменти, що робить навчальний процес більш ефективним та захоплюючим. Для створення інтерактивних навчальних ігор з демонологічної лексики застосовуються онлайн-конструктори LearningApps, Wordwall, H5P, які дозволяють розробляти вікторини, кросворди, пазли, ігри на відповідність та інші завдання різних типів. Учні створюють, наприклад, гру «Демонологічний лабіринт», де для просування потрібно правильно визначити значення різних демонологізмів, або інтерактивну карту "Демонологічна географія Гуцульщини", де на зображення регіону наносяться місця, пов'язані з демонологічними віруваннями. Для проведення тестування та оцінювання знань використовуються платформи Kahoot!, Quizizz, Google Forms, що дозволяють створювати інтерактивні вікторини та опитування з різними типами запитань. Важливим напрямком роботи є створення мультимедійного контенту: за допомогою програм для відеомонтажу Shotcut, OpenShot, DaVinci Resolve учні створюють освітні відеоролики, де розповідають про демонологічну лексику

свого регіону, демонструють записи інтерв'ю зі старожилами, показують реконструкції обрядів. Важливо, що створені цифрові освітні ресурси не залишаються в межах гуртка, а поширюються через YouTube-канал школи, освітні платформи, соціальні мережі, що сприяє популяризації знань про демонологічну лексику серед широкої аудиторії.

Цікавим видом роботи для учнів старших класів буде укладання словника місцевих демонологічних назв.

Метою такого заняття є: навчити учнів збирати та систематизувати лексичний матеріал; розвивати навички лексикографічної роботи; формувати дослідницькі вміння;

Учитель пропонує учням роботу над створенням словника місцевих демонологічних назв. На основі зібраних учнями розповідей від своїх рідних про міфологічних істот. Учні систематизують зібраний матеріал, працюють із записами, виділяють демонологізми, аналізують контексти їх вживання.

Учитель пояснює принципи укладання словникових статей, наголошує, що кожна стаття повинна містити заголовне слово, варіанти назви, тлумачення значення, приклади вживання, пов'язані повір'я.

Пропонуємо приклад словникової статті:

ХОВАНЕЦЬ, -нця, ч. Варіанти: годованець, щітка Значення: домашній дух, якого виводять з яйця-зноска Контекст: *У нас казали, що хованець помагає господарю худобу доглядати.* Повір'я: Хованця можна вивести з яйця-зноска, яке треба дев'ять днів носити під пахвою

Учні працюють над укладанням власних словникових статей. Учитель надає індивідуальні консультації, допомагає правильно оформити матеріал, звертає особливу увагу на точність тлумачення значення.

На наступному етапі відбувається обговорення зібраних матеріалів. Учні презентують свої словникові статті, аналізують особливості місцевих назв: У нашому селі водяника називають 'топельником', а в сусідньому – 'водяним дідом'. Це свідчить про багатство народної демонологічної лексики.

Заняття завершується визначенням завдань для подальшої роботи.

Вчитель пропонує до наступного заняття збрати матеріал про повір'я та прикмети, пов'язані з міфологічними істотами. Така робота допоможе доповнити словникові статті етнографічною інформацією.

Дослідницька робота гуртка

Важливим напрямом роботи гуртка є проведення самостійних досліджень. Учням пропонуються такі теми: "Демонологічні назви в говірках нашого регіону", "Трансформація образів міфологічних істот у сучасному фольклорі", "Демонологічна лексика в обрядових текстах".

Учні проводять дослідження демонологічної лексики з використанням методів корпусної лінгвістики, що дозволяє працювати з великими масивами текстів та отримувати статистично достовірні результати. За допомогою спеціальних програм AntConc, SketchEngine, NLTK вони створюють корпуси текстів різних жанрів (фольклорні записи, етнографічні матеріали, художні твори, діалектні словники) та аналізують частотність вживання демонологізмів, виявляють найбільш типові контексти їх функціонування, досліджують сполучуваність демонологічних номінацій з іншими словами, визначають семантичні поля та тематичні групи. Особливу увагу приділяють аналізу дистрибуції демонологізмів у текстах різних жанрів та періодів, що дозволяє простежити динаміку змін у вживанні цієї лексики. Результати досліджень оформлюються у вигляді мультимедійних презентацій з використанням програм PowerPoint, Prezi, Canva, які дозволяють створювати яскраві візуалізації з анімаційними ефектами. Для наочного представлення кількісних даних створюється інфографіка за допомогою сервісів Piktochart, Infogram, Visme, що дозволяє представити складні статистичні дані у зрозумілій та привабливій формі. Просторове поширення демонологізмів візуалізується у вигляді інтерактивних карт та схем, створених за допомогою сервісів Google Maps, ArcGIS, ThingLink, які дозволяють поєднувати географічні дані з текстовою, аудіо- та відеоінформацією.

Творча майстерня гуртка

Окремий напрям роботи гуртка – творча діяльність. Учні створюють: збірки легенд про міфологічних істот; ілюстрації до народних переказів; сценарії театралізованих вистав; мультимедійні презентації.

Учитель активізує творчу діяльність учнів самостійно збирати матеріал для створення власних творів. Це допомагає формуванню чіткого усвідомлення особливостей функціонування демонологічної лексики в різних жанрах.

Підсумкове заняття гуртка

В кінці навчального року проводиться підсумкове заняття, де презентуються результати роботи: словник місцевих демонологічних назв; збірка фольклорних матеріалів; дослідницькі роботи учнів; творчі проекти.

Учитель підводить підсумки про зібраний матеріал демонологічної лексики нашого краю, дослідження її особливості, та творчі роботи учнів.

Науково-дослідницька діяльність гуртка

Важливим компонентом роботи гуртка є організація науково-дослідницької діяльності учнів. Розглянемо детально процес підготовки дослідницької роботи на тему "Демонологічні назви в говірках нашого регіону".

На першому етапі вчитель проводить консультацію щодо особливості демонологічних назв, які побутують у говірках регіону. Таке дослідження допоможе зберегти унікальний мовний матеріал та краще зрозуміти особливості народного світогляду.

Учні під керівництвом учителя розробляють план своєї роботи:

Підготовчий етап: визначення території дослідження; розробка питальника для збору матеріалу; підготовка записуваної техніки.

Польовий етап: робота з інформантами; запис розповідей; фіксація контекстів вживання демонологічних назв.

Камеральний етап: систематизація зібраного матеріалу; створення картотеки; аналіз особливостей демонологічних назв.

Перед початком польової роботи вчитель проводить детальний інструктаж щодо спілкування з інформантами і пропонує систему мовного етикету.

Розглянемо приклад роботи з інформантом:

Учень: *"Добрий день! Я збираю матеріал про народні вірування. Чи не могли б Ви розповісти, яких міфологічних істот знали у вашому селі?"*

Інформант (Марія Петрівна, 78 років): *О, колись багато про них розказували! От у нас в хаті жив домовик, ми його називали 'хатній дідок'. Він любив порядок і чистоту. Як хто з домашніх щось не так покладе – він уночі все перекладе на своє місце...*

Учень фіксує розповідь на диктофон, у польовому щоденнику записує:

- Назва: хатній дідок (варіант назви домовика)
- Особливості вживання: шанобливе ставлення, зменшувально-пестлива форма
- Контекст: домашній дух-охоронець, що підтримує порядок
- Додаткова інформація: повір'я про нічну активність

На етапі систематизації матеріалу вчитель пояснює принципи створення картотеки та для кожної зафіксованої назви створюємо окрему картку. На ній зазначаємо: основну форму слова, варіанти, значення, контексти вживання, місце запису. Особливу увагу звертаємо на діалектні особливості вимови та специфічні значення.

Приклад картки:

ГОДОВАНЕЦЬ

Варіанти: годованчик, годованець-щістя

Значення: домашній дух-збагачувач

Контекст: "Годованця тримали на горищі, годували молоком"

Місце запису: с. Голови

Інформант: Ковалюк М.С., 1955 р.н.

Особливості: вживається зі зменшувально-пестливими суфіксами

Під час аналізу зібраного матеріалу вчитель спрямовує увагу учнів на важливі аспекти дослідження демонологічної лексики, а саме: лексико-семантичний аналіз демонологічних назв; структурні особливості найменувань; мотиваційні ознаки в основі назв; ареальне поширення варіантів.

Для глибокого розуміння матеріалу створюються лінгвістичні карти, де фіксуються варіанти демонологічних назв у різних населених пунктах. Вчитель пояснює методику картографування і доводить що за Результати картографування можна виявляти цікаві закономірності. Наприклад: у північних селах переважають назви з коренем 'дід-' (дідько, дідуньо); у південних селах поширені назви з коренем 'чорт-' (чортяка, чортисько); у центральних селах зустрічаються обидва варіанти;

Учитель зосереджує увагу на важливості різноманіття зафіксованих назв, а також на аналізі закономірностей їх творення та функціонування.

Творчі проєкти гуртка

Окремим напрямом роботи гуртка є реалізація творчих проєктів, які дозволяють представити результати дослідження демонологічної лексики в цікавій та доступній формі.

Проєкт "Міфологічна мапа рідного краю" передбачає створення інтерактивної карти, де позначені місця, пов'язані з міфологічними віруваннями. Учитель пояснює концепцію, що на карті позначаються місця, де, за народними переказами, з'являються міфологічні істоти: ліси, де живуть мавки, озера, де бачили русалок, пагорби, де збираються відьми. До кожної позначки пропонується додати записи місцевих легенд та характерні демонологічні назви.

Учні збирають матеріал, створюють описи локацій:

"Чортове болото" Розташування: 2 км на північ від села Демонологічні назви: болотяник, очеретяник Перекази: 'Там живе болотяник. Як хто вночі йде – може завести в трясовину. Тому його ще називають очеретяником, бо в очереті ховається...'

Проєкт "Словник демонологічної лексики для школярів" має на меті створення доступного для дітей довідника про міфологічних істот та їх назви. Вчитель обговорює з учнями особливості подання матеріалу: "Словникові статті мають бути написані простою, зрозумілою мовою. Обов'язково додамо ілюстрації, цікаві факти, приклади з казок та легенд."

Приклад словникової статті:

МАВКА

Хто це? Лісова красуня, що живе серед дерев.

Як виглядає? Гарна дівчина з довгим зеленим волоссям.

Інші назви: нявка, лісна дівчина

Цікаво знати: Мавки дуже люблять танцювати і співати.

У казках: "А мавка все співала та співала, аж луна лісом котилася..."

Проект "Демонологічна лексика в коміксах" спрямований на популяризацію народної міфології серед молоді. Учні створюють серію коміксів, де демонологічні персонажі потрапляють у сучасні ситуації. Вчитель наголошує на важливості мовного аспекту.

Фрагмент сценарію коміксу: Сцена 1: Домовик сидить за комп'ютером, перевіряє камери спостереження в будинку. Домовик: От бешкетники! Знову речі порозкидали! Сцена 2: Домовик наводить лад у кімнаті за допомогою чарівного гаджета. Підпис: Сучасний домовик – просунутий господар!

Інтеграція з іншими предметами

Важливим аспектом роботи гуртка є міжпредметна інтеграція. Учитель організовує спільні заходи з учителями інших предметів:

З учителем історії – дослідження історичних джерел про демонологічні вірування працюють з етнографічними записами ХІХ століття, порівнюють, як змінилися демонологічні назви за цей час, які з них збереглися до наших днів.

З учителем інформатики – створення цифрової бази даних демонологічної лексики, розробляють структуру бази даних, де буде зручно зберігати та шукати інформацію про демонологічні назви, їх варіанти, контексти вживання.

З учителем образотворчого мистецтва – проєкт "Візуальний словник демонологічної лексики", створюють серію ілюстрацій до демонологічних персонажів, спираючись на народні описи їх зовнішності та характерних ознак."

Підсумкове заняття гуртка

Наприкінці навчального року проводиться підсумкове заняття у формі фестивалю «Міфологія рідного краю». Учні представляють результати своєї

роботи: виставка дослідницьких робіт; презентація творчих проєктів; демонстрація фото- та відеоматеріалів; вистава за мотивами зібраних легенд.

Учитель підводить підсумки роботи гуртка, акцентує увагу на тому, що кожна зафіксована демонологічна назва, кожна записана легенда – це цеглинка у фундаменті національної пам'яті.

Таким чином, факультативні заняття та гурткова робота з вивчення демонологічної лексики забезпечують системний підхід до поглибленого вивчення цього лексичного пласту української мови. Різноманітність форм роботи – від науково-дослідницької діяльності до творчих проєктів – дозволяє учням не лише розширити свої знання, але й розвинути практичні навички роботи з мовним матеріалом. Важливо, що така діяльність має комплексний характер, поєднуючи лінгвістичний аналіз із вивченням народної культури, дослідницьку роботу з творчою самореалізацією. Результати роботи факультативу та гуртка – зібрані матеріали, створені словники, дослідницькі проєкти, творчі роботи – стають вагомим внеском у вивчення та збереження демонологічної лексики як важливої складової української мовної картини світу.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження демонологічної лексики української мови та розроблено методичку її вивчення в закладах загальної середньої освіти. На основі проведеного аналізу можна зробити такі висновки:

1. Демонологічна лексика є важливою лексико-семантичною групою української мови, що відображає специфіку національного світогляду, архаїчні вірування та традиційну культуру народу. Особливе місце в системі демонологічної лексики займають гуцульські демонологізми, які зберегли найбільш архаїчні елементи народних уявлень про взаємодію людини з надприродними силами. Ця лексика активно функціонує не лише в діалектному мовленні, але й у художній літературі, фольклорі, обрядових текстах, виконуючи номінативну, емоційно-експресивну, образно-художню та обрядову функції.

2. Класифікація демонологічної лекси

3. ки є складною та багаторівневою системою. Основними критеріями систематизації демонологічних номінацій є: семантичний принцип (назви демонічних істот: **щезби** 'Евфемістична назва чорта, ім'я персонажа української міфології та літературного твору'. — *Ой-йой-гой! Шо то грошиї в землиці є позакопуваних! Тоти опришки поховали! Є й чисті гроші, а є й таке, що йик кого вбили и тоти гроші закопали, то над ними Щезби сидит. Йик хочеш ці гроші взьїти, то мусиш дати душу* (М. Римар. Білий слон, 37) [10, с. 387]; **щезник, щезник, щизник, щьизник, зчезник, зчезник** 1. 'Евф., міф. Чорт, дідько'. *Випродала я, що було не було, та й годую адукатів. Прийшлоси відтак, упав покійничок у лежу, а я всему раду дай. Цего щезник забучут на постели, а мене фурт до міста виріджєє; до адуката та й до адуката* (Марко Черемшина. Основини, т.1, 91) [8, с. 462]; **нетленник** етн., міф. Чоловік, який живе у лісі і визначає долю новонароджених. *Тепер уже Юрчик не сумнівався, що то якась нечиста сила, нетленник чи лісовик у людській подобі* (В. Гжицький. Опришки, 27); [8, с. 30]. Людей з надприродними здібностями: **примівник, примивник** етн., міф. 'Знахар, чоловік, який лікує замовляннями'. *У вечер ни можна митіль*

з голови висипати надвір, бо можетци таке шош опелюскати у голов, шо ни злічили би вид того и найголовнішій примивники (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 16) [8, с. 188]; **чередінник** етн., міф. Чоловік, який вміє чередувати худобу, відбирати у корів молоко, завдавати шкоди худобі, накликати на неї хвороби і т. ін'. *Єк заборонив и застеріг дідо усу свою маржинку й манну перед ничістов силов, так єк то си годило робити, й застерігати перед таким головним роковим светом єк Уведение (бо чередінники перед каждым таким светом чередуют манну й казет людску худібку, скоро лиш си її ни заборонит), пишов, шош шепотєчі сам из собов, у хату* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 59) [8, с. 421]; явищ та магічних дій: **примовити** етн., міф. Док. до **примов'єти**. *Дарадуда увійшов шош супавий у хату тай сказав остро: «Мав смих вже тобі примов'єти, але наперед мушу примовити отій глухій дівчині з Криворівні, бо вже ждет ше вид передчєре з своїм дєдем на примівку в мене»* (П. Шекерик-Доників. Дідо Иванчік, 460) [8, с. 188]; **чередувати** міф. 'Відбирати у корови молоко'.— *Чию корову чередуєте? – з глумом ститав молодяк. – Що це ти, Штефаночку, сьогодні розговорився?* (Р. Єндик. Торонке мольфування, 71) [8, с. 421]. Функціональний принцип (сфери впливу та функції демонологічних персонажів); локативний принцип (місце перебування демонічних істот); темпоральний принцип (часові характеристики активності); характер взаємодії з людиною (шкідливі, корисні, амбівалентні істоти). Така багатоаспектність класифікації свідчить про складність і багатогранність демонологічної лексики як системи. У гуцульських говірках серед назв демонів чітко простежується група номенів на позначення злих духів, нечистої сили, надприродних істот, які втілюють у собі зло.

4. Огляд наукових досліджень засвідчив, що вивчення демонологічної лексики має давню традицію в українському мовознавстві. Фундаментальні праці Н. Хобзей заклали методологічні засади етнолінгвістичного дослідження демонологічних номінацій. На сучасному етапі науковці (Василь Грещук, Валентина Грещук, В. Галайчук, С. Мартос, О. Романова, Ю. Буйських, В. Король, О. Салій, Р. Сілецький та ін.) розглядають демонологічну лексику в

різних аспектах: етнолінгвістичному, лексикографічному, стилістичному, ареальному. Однак комплексних досліджень, які б поєднували теоретичний аналіз із методикою викладання, бракує.

5. Система уроків з вивчення демонологічної лексики для учнів 10-11 класів побудована за принципом поступового ускладнення матеріалу: від загального поняття про демонологічну лексику до детального вивчення її класифікації, стилістичних особливостей та етнолінгвістичного аспекту. Розроблені конспекти чотирьох уроків передбачають використання різноманітних методів і прийомів навчання, зокрема сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (інтерактивні карти, електронні словники, мультимедійні презентації, онлайн-тести), що підвищує мотивацію учнів та ефективність засвоєння матеріалу.

6. Позакласна робота з демонологічної лексики включає різноманітні форми діяльності: етнолінгвістичні вечори, фольклорні експедиції, проєктну діяльність, майстер-класи від носіїв традиції. Особливо цінною є експедиційна робота, під час якої учні безпосередньо збирають демонологічну лексику від старожилів, фіксують контексти вживання, досліджують місцеві особливості номінацій. Використання цифрових інструментів (платформи Google Classroom, Padlet, хмарні сервіси, програми для створення інтерактивних карт) дозволяє систематизувати зібраний матеріал і створювати електронні архіви демонологічної лексики.

7. Факультативні заняття та гурткова робота забезпечують поглиблене вивчення демонологічної лексики зацікавленими учнями. Розроблена програма факультативного курсу "Гуцульська демонологічна лексика" та програма роботи гуртка "Міфологія рідного краю" передбачають поєднання теоретичних занять із практичною дослідницькою діяльністю. Учні працюють над створенням словників місцевих демонологічних назв, проводять самостійні дослідження, реалізують творчі проєкти. Активне використання ІКТ (онлайн-конструктори навчальних ігор, платформи для тестування, програми відеомонтажу, сервіси для

створення інфографіки) робить навчальний процес більш ефективним і захоплюючим.

Проведене дослідження підтверджує, що демонологічна лексика є важливим компонентом національної мовної картини світу, а її вивчення в школі сприяє формуванню етнокультурної компетентності учнів, розумінню зв'язків між мовою та традиційною культурою, збереженню нематеріальної культурної спадщини. Розроблена методика може бути успішно впроваджена в навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти, особливо в регіонах із збереженою діалектною основою.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці методики вивчення демонологічної лексики для молодших класів, створенні мультимедійних навчальних посібників, укладанні шкільного словника демонологічної лексики, дослідженні функціонування демонологізмів у сучасному медійному дискурсі, розробці методики використання демонологічної лексики на уроках української літератури під час вивчення творів про Гуцульщину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Босак Н., Богата Н. Функціонування демонолексики у творчості Галини Пагутяк. *Лінгвістика й лінгводидактика: здобутки і перспективи розвитку: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих науковців* (м. Одеса, 02-03 грудня 2021 р.). Одеса, 2021. С. 11-14.
2. Буйських Ю. С. Система традиційних міфологічних вірувань та уявлень гуцулів у вимірі сучасності. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 1. С. 98–107.
3. Буйських Ю. С., Васянович О. О. Трансформація традиційної культури гуцулів Верховини: дитина першого року життя. *Праці центру пам'яткознавства*. Київ, 2013. Вип. 24. С. 234–255.
4. Ващенко В. С. Українська лексикологія: Семантико-стилістична типологія слів. Дніпропетровськ: ДДУ, 1979. 127 с.
5. Вільчинська Т. Демонологічна лексика української мови (на матеріалі «Лісової пісні» Лесі Українки). *Леся Українка і сучасність*. Луцьк, 2018. Т. 4, кн. 2. С. 240-251.
6. Галайчук В. В. Українська міфологія. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. 288 с.
7. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: У 2 т. / Відповідальний ректор Василь Ґрещу, Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. – Т. 1. – 584 с.
8. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: У 2 т. / Відповідальний ректор Василь Ґрещу, Івано-Франківськ: Місто НВ, 2020. – Т. 2. – 468 с.
9. Ґрещук Василь, Ґрещук Валентина Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: у 2-х т. Додаток. Онімна лексика. / Відповідальний редактор Василь Ґрещу, Івано-Франківськ: Місто НВ, 2023. 404 с.
10. Ґрещук Василь, Ґрещук Валентина Діалектне слово в тексті та словнику: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. 372 с.

11. Ґрещук Василь, Ґрещук Валентина. Лексикографічне опрацювання онімної лексики в словнику Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові.
12. Дериведмідь О. С., Глазова С. М. Демонологічна лексика як різновид спеціалізованої лексики. *Мова і соціум: етнокультурний аспект: матеріали VII Міжнар. наук. інтернет-конф. молодих учених*. Бердянськ: БДПУ, 2018. С. 38-40.
13. Козланюк Т. Особливості використання діалектизмів у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Logos: збірник наукових праць студентів*. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. Вип. 3. С. 26-33.
14. Король В. В. Народна демонологія гуцулів Закарпаття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Львів, 2019. 274 с.
15. Малахова Д. М. Лексичні особливості творів Лесі Українки. *Освіта, наука та виробництво: актуальні питання теорії та практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Ніжин, 2023. С. 50-53.
16. Мартос С. А., Климович С. М., Соломахін А. Ф. Українська мова: лексикологія і фразеологія: навч. посіб. Одеса: Гельветика, 2022. 236 с.
17. Наумовська О., Грищенко І. Сучасна демонологічна билиця: образні константи та модифікації. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45, т. 2. С. 76-82.
18. Романова О. М. *Трансформація уявлень про лісову демонологію в традиційних віруваннях українців XIX – XX ст.*: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.05. Київ, 2019. 268 с.
19. Рудь О. М. Лексикологія сучасної української літературної мови: метод. вказівки. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. 67 с.
20. Салій О. Р. Гуцульський текст в українській прозі кінця XIX – початку XX ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Львів, 2017. 262 с.
21. Сілецький Р. Ліс у народних демонологічних уявленнях українців. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2022. Вип. 23. С. 473-492.

22. Тяпкіна Н. І. Демонологічна лексика української мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2016. 20 с.
23. Українська демонологія. URL: <https://svarga.com.ua/ukraiinska-demonologiya.html> (дата звернення: 03.02.2024).
24. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський та ін. Київ: Укр. енцикл., 2020. 752 с.
25. Філон М. І., Хомік О. Є. Сучасна українська мова. Лексикологія. Частина 1: навч. посіб. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. 271 с.
26. Хобзей Н. Гуцульська міфологія: етнолінгв. словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 215 с.
27. Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г. Гуцульські світи. Лексикон. Львів: НАН України, 2013. 667 с.
28. Чибор І. С. Етнокодування демонологічних уявлень українців у фразеології. Svět v obrazech a ve frazeologii. World in Pictures and in Phraseology / ed. Ladislav Janovec. 2017. С. 331-354.

ДОДАТКИ

Додаток №1. Конспекти уроків з вивчення демонологічної лексики.

Конспект уроку української мови для 10-11 класу №1

Тема: "Гуцульська міфологічна лексика як особлива лексико-семантична група української мови"

Мета уроку:

- *навчальна:* формувати знання про гуцульську демонологічну лексику як особливу лексико-семантичну групу української мови, її основні характеристики та класифікацію;
- *розвивальна:* розвивати вміння аналізувати лексичне значення слів, визначати їх стилістичні функції, збагачувати словниковий запас;
- *виховна:* виховувати повагу до української мови та культури рідного краю, інтерес до народних традицій.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

Обладнання: презентація PowerPoint з ілюстраціями демонологічних істот, інтерактивна карта поширення демонологізмів, електронний словник демонологічної лексики, доступ до інтернету, проектор

Хід уроку

I. Організаційний момент (2 хв)

Учителька: Доброго дня, учні! Сьогодні ми розпочинаємо вивчення нового розділу, присвяченого особливій групі слів нашого регіону.

- Перевіряю присутніх.
- Черговий, доповідайте про готовність класу до уроку.
- Підготуйте, будь ласка, зошити та словники.

II. Актуалізація опорних знань (5 хв)

Учителька: Перед тим, як ми перейдемо до нової теми, пригадаємо:

- Що таке лексика?
- Які групи лексики ви знаєте?
- Що таке діалектизми?

- Чи знаєте ви якісь слова, характерні саме для нашого регіону?

III. Мотивація навчальної діяльності (3 хв)

Учителька пропонує учням прослухати уривок з етнографічних записів про рідний край: Гуцули здавна вірили, що є непрості люди – мольфари, градівники, які керують силами природи, а також є арідник – володар темних сил, щезник, що може перетворюватися у різні постаті...

Таким чином, у нашому мовленні є багато слів, які відображають вірування та світогляд наших предків.

IV. Оголошення теми і мети уроку (2 хв)

Учителька: Сьогодні ми розпочинаємо вивчення гуцульської демонологічної лексики – особливої групи слів, що відображає вірування та уявлення наших предків про надприродні сили та істоти.

V. Вивчення нового матеріалу (12 хв)

1. *Вправа "Ознайомлення з демонологізмами"*

Робота з електронними ресурсами: Учитель демонструє презентацію PowerPoint із зображеннями демонологічних істот (арідник, щезник, бісиця) та мультимедійну карту поширення демонологізмів у різних гуцульських говірках. Учні працюють з електронним словником демонологічної лексики, шукаючи значення та варіанти вживання запропонованих термінів.

Завдання: Розгляньте подані групи слів:

а) Назви демонічних істот:

- арідник (володар пекла)
- щезник (злий дух)
- бісиця (нічний дух)

б) Назви людей з надприродними здібностями:

- градівник (той, хто відвертає град)
- мольфар (чарівник)
- баїльник (знахар)

в) Назви природних явищ:

- нічниці (нічні духи)

- блуд (дух, що збиває з дороги)
- злидні (духи бідності)

2. **Вправа:** користуючись словником гуцульських діалектизмів, визначте значення слів.

- чінатарь
- непростий
- гадєр
- примівник

3. **Робота з текстами**

Завдання: Прочитайте уривки з етнографічних записів та фольклорних матеріалів. Знайдіть у них демонологізми та поясніть їх значення:

Градівник із Космача володів даром розганяти хмари, а якщо треба, то й умів дощ припиняти;

Непростий чоловік умів передбачати, коли буде погода, а коли – слота, а також умів і від хвороб лікувати, і від уроків відмовляти.

VI. Узагальнення і систематизація знань (13 хв)

1. **Вправа:** розподіліть подані слова за групами.

- демонічні істоти
- люди з надприродними здібностями
- явища природи

2. **Вправа:** складіть речення з поданими словами.

- мольфар
- градівник
- непростий
- примівник

3. **Творча робота**

Інтерактивна вправа: Учні створюють ментальну карту демонологічних термінів за допомогою онлайн-сервісу Mindmeister. Вчитель демонструє початкову структуру карти на інтерактивній дошці, а учні доповнюють її, додаючи визначення, синоніми та приклади вживання.

VII. Підбиття підсумків (7 хв)

Запитання до учнів:

- Що нового ви дізналися про лексику нашого краю?
- Які групи демонологічної лексики ми виділили?
- Чому важливо вивчати ці слова?

VIII. Домашнє завдання (3 хв)

1. Записати від старших родичів 5 гуцульських демонологізмів та їх значення.
2. Знайти в етнографічних матеріалах або словниках приклади вживання цих слів.
3. За бажанням: підготувати коротке повідомлення про одного з демонологічних персонажів гуцульської міфології.

Конспект уроку української мови для 10-11 класу №2

Тема: " Лексико-семантична класифікація гуцульської демонологічної лексики"

Мета уроку:

- *навчальна:* сформувати знання про основні групи гуцульської демонологічної лексики, навчити класифікувати демонологізми за різними ознаками;
- *розвивальна:* розвивати вміння аналізувати та систематизувати лексичний матеріал, удосконалювати навички роботи зі словниками;
- *виховна:* виховувати інтерес до духовної культури рідного краю, пошану до народних традицій.

Тип уроку: комбінований

Обладнання: електронна таблиця для класифікації демонологічної лексики, інтерактивна дошка, ноутбуки/планшети для групової роботи, онлайн-тест, проектор, словники, схема класифікації демонологічної лексики, картки із завданнями

Хід уроку

I. Організаційний момент (2 хв)

Учителька пропонує учням продовжити роботу з вивчення гуцульської демонологічної лексики.

- Перевірка присутніх.

II. Перевірка домашнього завдання (8 хв)

Учні розповідають про зібраний матеріал гуцульських демонологізмів, а саме: градівник, чінатарь, непростий тощо.

III. Мотивація навчальної діяльності (3 хв)

Учителька робить висновок, що зібраний учнями матеріал засвідчує розмаїття гуцульської демонологічної лексики. Для кращого усвідомлення такого пласту лексики, нам потрібно навчитися її систематизувати.

Таблиця: Основні типи гуцульської демонологічної лексики

Демонічні істоти	Люди з надприродними здібностями	Явища і дії
Арідник (володар пекла)	Мольфар (чарівник)	Уроки (хвороба від поганого ока)
Щезник (дух, що перевтілюється)	Градівник (відвертає град)	Примівка (замовляння)
Бісиця (нічний дух)	Баїльник (знахар)	Чари (магічні дії)
Нічниці (духи)	Непростий (володіє таємними знаннями)	Зав'язування (магічний обряд)
Блуд (дух, що збиває з дороги)	Гадер (замовляє від укусу змій)	Відробляння (знешкодження чарів)

IV. Оголошення теми і мети уроку (2 хв)

V. Вивчення нового матеріалу (15 хв)

1. Пояснення нового матеріалу

Учителька пропонує розглянути детальніше кожну групу демонологічної лексеми з допомогою таблиці, у якій охарактеризовано групи демонологічної лексики.

Таблиця "Характеристика демонологічних груп"

Група	Характеристика	Приклади	Особливості вживання
Демонічні істоти	Назви надприродних істот	Арідник, щезник, бісиця	Часто вживаються у переказах та застереженнях
Люди з надприродними здібностями	Назви людей, що володіють магічними знаннями	Мольфар, градівник, баїльник	Використовуються в побутовому мовленні

Явища і дії	Назви магічних дій та їх наслідків	Уроки, примівка, чари	Зустрічаються в обрядових текстах
-------------	------------------------------------	-----------------------	-----------------------------------

Учителька пропонує записати цю інформацію в зошити і звернути увагу на характеристику кожної групи.

2. *Робота з прикладами*

Учителька пропонує розглянути використання даних слів у різних контекстах.

Таблиця: вживання демонологічної лексики.

Слово	Запис із живого мовлення	Приклад із етнографічних джерел
Арідник	"Арідник там всім керує, найстарший над чортами"	"То є сам Арідник, що чортує над чортами і щезникамим" (П. Шекерик-Доників)
Непростий	"То непростий чоловік, він знає, коли буде дощ"	"Непростий умів відвернути градобиття" (з етнографічних записів)
Градівник	"Наш градівник хмари розганяє"	"Градівник хмари відвертає, щоб град поля не побив" (Б. Загорулько)

Учителька пропонує записати ці приклади в зошити і наголошує на тому, що демонологізми можуть вживатися із різним значенням.

3. *Вправа "Характеристика значень"*

Учителька пропонує виконати вправу із картками, на яких записані речення. Завдання полягає у встановленні значень виділених слів.

Картка №1

1. **"Мольфар** умів хмари розганяти"
2. "До **баїльника** ходили, як худоба слабувала"
3. **"Щезник** перекинувся у гарного легіня"

Очікувані відповіді учнів:

- Мольфар - людина з магічними здібностями, що може впливати на погоду
- Баїльник - знахар, що лікує худобу замовляннями
- Щезник - демонічна істота, що може змінювати свою подобу

4. *Робота з електронною таблицею:* Учитель демонструє спеціально підготовлену електронну таблицю для класифікації демонологічної лексики. Учні в малих групах за допомогою планшетів заповнюють частину таблиці, працюючи з такими демонологізмами як *чугайстир, нявка, віжлун, баїльник*.

Результати роботи демонструються на інтерактивній дошці та аналізуються всім класом.

VI. Закріплення матеріалу (10 хв)

1. *Вправа*

Учителька пропонує заповнити таблицю.

Таблиця для заповнення:

Демонічні істоти	Люди з надприродними здібностями	Явища і дії
------------------	----------------------------------	-------------

Слова для розподілу: чінатарь, бісиця, примівка, нічниці, градівник, уроки, щезник, байльник, чари.

2. *Вправа*

Учителька пропонує простежити, як демонологізми вживаються в різних ситуаціях.

Таблиця "Вживання демонологічної лексики"

Ситуація	Приклад	Пояснення
Застереження	"Не ходи там, де щезник водиться"	Попередження про небезпеку
Розповідь про подію	"Градівник відвернув чорну хмару"	Опис реальної події
Обрядовий текст	"Примівка від уроків"	Магічна формула

Учителька пропонує виділити демонологізми у запропонованих реченнях.

3. *Групова робота*

Завдання для груп:

Перша група: Скласти словникові статті для демонічних істот *Друга група:* Описати людей з надприродними здібностями *Третя група:* Пояснити явища і магічні дії

Зразок виконання завдання:

Перша група:

Щезник -

1. Міфологічна істота, що може змінювати свою подобу
2. Місце появи: ліси, гори
3. Характерні дії: збиває з дороги, перевтілюється
4. Приклад: «Щезник перекинувся в красного легіня»

4. *Онлайн-тестування:* Учні виконують короткий інтерактивний тест, створений на платформі Kahoot! або Google Forms, щоб перевірити засвоєння

класифікації демонологічної лексики. Тест містить запитання на визначення категорій, до яких належать різні демонологізми, та їх основних характеристик.

VII. Підбиття підсумків (3 хв)

Таблиця для перевірки знань:

Питання	Очікувана відповідь
Які основні групи демонологічної лексики?	1. Демонічні істоти 2. Люди з надприродними здібностями 3. Явища і дії
Наведіть приклади до кожної групи	1. Арідник, щезник 2. Мольфар, градусник 3. Уроки, примівка
Де вживаються ці слова?	У переказах, розповідях, обрядових текстах

VIII. Домашнє завдання (2 хв)

1. Скласти таблицю "Демонологічна лексика мого села"

Група слів	Місцева назва	Значення	Приклад вживання
------------	---------------	----------	------------------

2. Записати від старших людей 2-3 історії, де вживаються ці слова
3. Виписати зі словника тлумачення трьох демонологізмів (на вибір)

Конспект уроку української мови для 10-11 класу №3

Тема: "Стилістичні особливості вживання гуцульської демонологічної лексики"

Мета уроку:

- *навчальна:* формувати знання про стилістичні особливості та функції гуцульської демонологічної лексики в різних стилях мовлення;
- *розвивальна:* розвивати вміння визначати стилістичні функції демонологізмів, аналізувати їх роль у текстах;
- *виховна:* виховувати мовне чуття, увагу до виражальних можливостей слова.

Тип уроку: комбінований

Обладнання: онлайн-платформа Padlet, відеоматеріали з прикладами використання демонологічної лексики, цифрові стилістичні картки, смартфони або планшети для учнів

Хід уроку

I. Організаційний момент (2 хв)

- Перевіряю присутніх.

II. Перевірка домашнього завдання (8 хв)

Виконання домашнього завдання

Група слів	Місцева назва	Значення	Приклад вживання
Демонічні істоти	Щезун	Злий дух, що збиває з дороги	"В тому лісі щезун людей водить"
Люди з надприродними здібностями	Віжлун	Людина, що бачить майбутнє	"Дід Микола був віжлуном, все наперед знав"
Явища і дії	Уректи	Наслати хворобу поглядом	"Аби тя не урекли"

Учні діляться зібраними матеріалами.

III. Мотивація навчальної діяльності (3 хв)

Учителька пропонує учням розглянути, як гуцульські демонологізми вживаються в різних стилях мовлення за допомогою таблиці.

Таблиця: вживання демонологізмів у різних стилях мовлення

Стиль мовлення	Приклад вживання	Стилістична функція
Розмовний	"Аби тя бісиця не взяла! "	Емоційно-експресивна
Художній	"Чугайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей од нявок"	Образно-художня
Науковий	"Градівник - у гуцульських віруваннях особа, здатна керувати атмосферними явищами"	Інформативна
Публіцистичний	"Мольфари - духовні символи Карпат"	Оцінно-впливова

Учителька зауважує, що одні й ті самі слова можуть виконувати різні функції залежно від стилю.

IV. Оголошення теми і мети уроку (2 хв)

V. Вивчення нового матеріалу (15 хв)

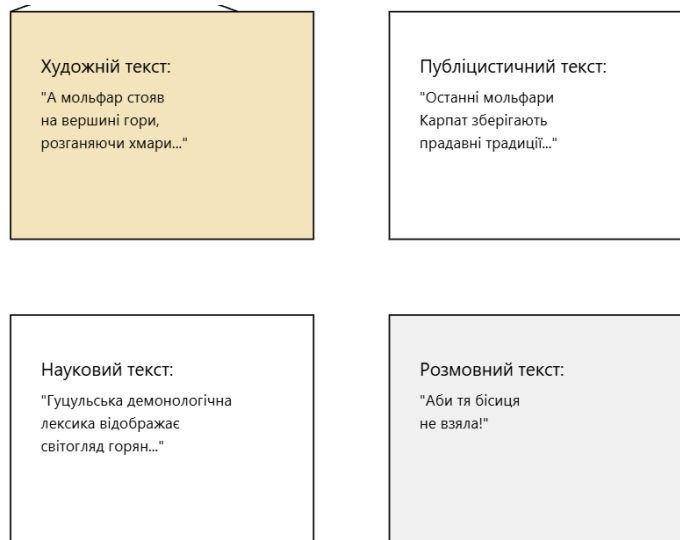
1. Теоретичний матеріал

Таблиця: стилістичні функції демонологічної лексики

Функція	Характеристика	Приклади
Номінативна	Називання демонологічних істот та явищ	арідник, щезник
Емоційно-експресивна	Вираження ставлення, оцінки	бісова душа, проклятий щезник
Образно-художня	Створення художніх образів	срібнокоса нявка, величний чугайстир
Обрядова	Використання в замовляннях, примівках	«Водо-водице, заклинаю тя...»

2. Аналіз текстів різних стилів

Учителька пропонує розглянути, як функціонують демонологізми в різних текстах.

Учні аналізують тексти, визначають стилістичні особливості.

3. **Аналіз відеоматеріалів:** Учитель демонструє відеофрагменти (етнографічні записи, уривки з фільмів), де використовується демонологічна лексика в різних стилях мовлення. Учні аналізують особливості вживання таких демонологізмів як опир, чинтар, лихий, блуд, босорка, визначаючи їх стилістичні функції та емоційне забарвлення.

4. **Практична робота**

Учителька пропонує скласти невеликі тексти у різних стилях, використовуючи гуцульські демонологізми: у художньому, науковому, публіцистичному, розмовному.

VI. Закріплення матеріалу (10 хв)

1. **Вправа:** розгляньте зображення та проаналізуйте вживання демонологізмів у підписах до них.

Очікувані відповіді учнів:

- Перше зображення супроводжується текстом розмовного стилю

- Друге зображення - художній опис з використанням епітетів

2. *Творча робота*

Учителька пропонує написати невеликі тексти різних стилів про одного й того самого демонологічного персонажа.

3. *Групова робота*

Кожна група отримує завдання створити текст певного стилю.

4. **Створення цифрової стіни:** За допомогою онлайн-платформи Padlet учні створюють інтерактивну стіну стилістичних особливостей демонологічної лексики. Кожен учень додає картку з демонологізмом, визначаючи його стилістичні функції та наводячи приклади вживання в різних стилях мовлення.

VII. Підбиття підсумків (7 хв)

1. *Фронтальне опитування:*

- Які стилістичні функції можуть виконувати демонологізми?
- В яких стилях мовлення вони вживаються?
- Які особливості вживання демонологізмів у художніх текстах?
- Як змінюється значення слова залежно від стилю?

VIII. Домашнє завдання (3 хв)

1. Знайти в місцевих газетах або журналах публікації про народні вірування та виписати з них демонологізми.
2. Створити тексти чотирьох стилів (розмовного, художнього, наукового, публіцистичного) про одного з демонологічних персонажів (на вибір):

- Мольфар
 - Чугайстир, чугайстер
 - Градівник
 - Віжлун
3. Скласти словник стилістичних синонімів до слів:
- Непростий
 - Урекливий
 - Баїльник

Конспект уроку української мови для 10-11 класу № 4

Тема: "Етнолінгвістичний аспект гуцульської демонологічної лексики"

Мета уроку:

- *навчальна:* формувати знання про етнолінгвістичні особливості гуцульської демонологічної лексики, її зв'язок з народними віруваннями та традиціями;
- *розвивальна:* розвивати вміння аналізувати етнолінгвістичні аспекти демонологізмів, досліджувати їх культурне підґрунтя;
- *виховна:* виховувати повагу до духовної культури рідного краю, розуміння важливості збереження мовної спадщини.

Тип уроку: комбінований

Обладнання: презентація, етнографічні матеріали, діалектні словники, картки із завданнями, Google Maps або інший картографічний сервіс, доступ до онлайн-архівів етнографічних записів, програма для створення цифрового словника, проектор

Хід уроку

I. Організаційний момент (2 хв)

- Перевіряю присутніх.

II. Перевірка домашнього завдання (8 хв)

Перша учениця: "Я підготувала тексти про мольфара: "

Художній: ‘Сивий мольфар стояв на скелі, розкинувши руки до грозових хмар. Його довга борода розвівалася на вітрі, а очі горіли дивним вогнем...’

Науковий: ‘Мольфар – у гуцульській традиції особа, що володіє надприродними здібностями впливати на природні явища та лікувати людей...’

Розмовний: ‘Нам би мольфара, він би ту хмару відвернув...’

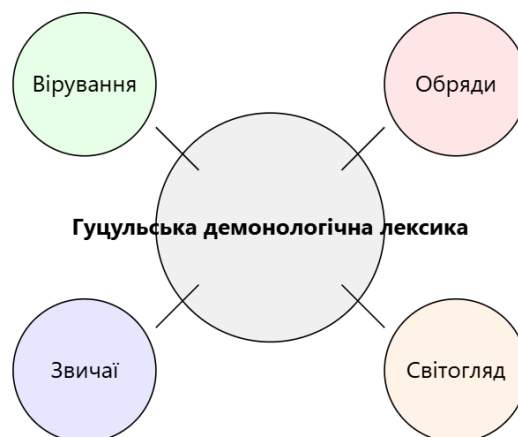
Другий учень: "Я написав про віжлуна:

Науковий стиль: ‘Віжлун у гуцульських віруваннях - це людина з надприродною здатністю передбачати майбутнє та бачити невидиме.’

Розмовний стиль: ‘Та він віжлун, усе наперед знає!’ "

III. Мотивація навчальної діяльності (3 хв)

Учителька пропонує учням розглянути демонологічну лексику у словах, які відображається світогляд предків.

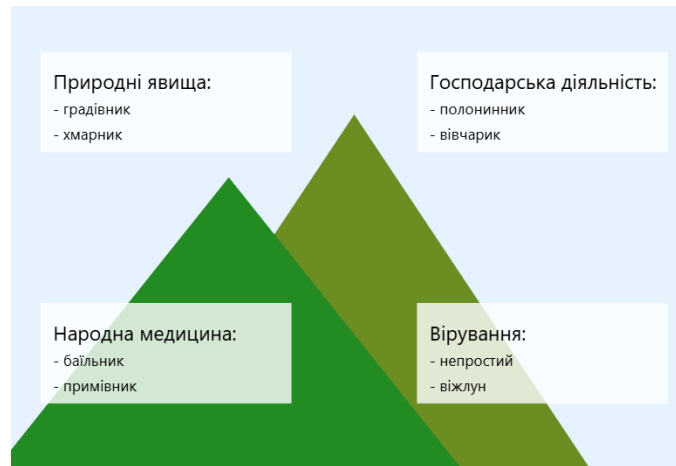
Учителька зауважує, що демонологічна лексика тісно пов'язана з різними аспектами народної культури.

IV. Оголошення теми і мети уроку (2 хв)

V. Вивчення нового матеріалу (15 хв)

1. *Лекція з елементами бесіди*

Учителька розповідає що, гуцульська демонологічна лексика відображає особливості світосприйняття горян та пропонує розглянути основні етнолінгвістичні аспекти.

2. *Робота з текстами*

У гуцулів є непрості люди, які начебто знають, коли має бути слота, а коли погода. Вони володіють знаннями, за допомогою яких можуть відвернути градову хмару і відробити уроки. Цих людей називають по-різному: мольфар, градівник, віжлун.

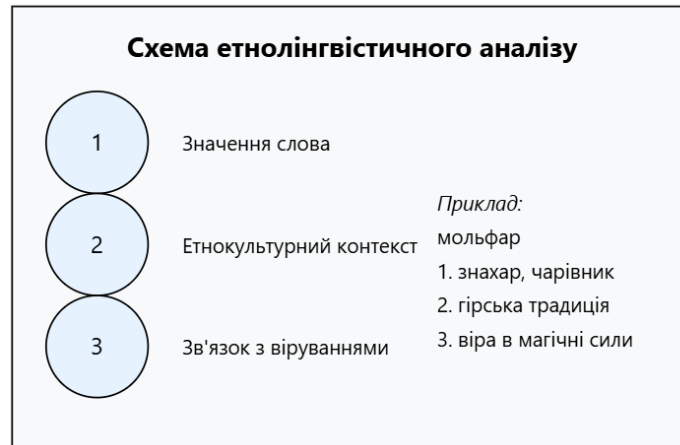
Запитання до учнів:

- Які демонологізми вжито в тексті?
- Як вони пов'язані з життям горян?
- Чому в гуцулів така розвинена система назв для людей з надприродними здібностями?

3. *Робота з цифровими картами:* Учитель демонструє, як створювати етнолінгвістичну карту регіону за допомогою Google Maps. Учні позначають на карті місця поширення різних демонологізмів (*знахар, відьма, інклюз, потерчук, примівник*), додаючи до маркерів короткі описи та приклади вживання цих слів у місцевих говірках.

VI. Закріплення матеріалу (10 хв)

1. Аналізуємо демонологічні назви за схемою.

2. *Робота в групах*

Група 1: Назви, пов'язані з природними явищами
 Група 2: Назви, пов'язані з господарською діяльністю
 Група 3: Назви, пов'язані з народною медициною
 Група 4: Назви, пов'язані з віщуванням

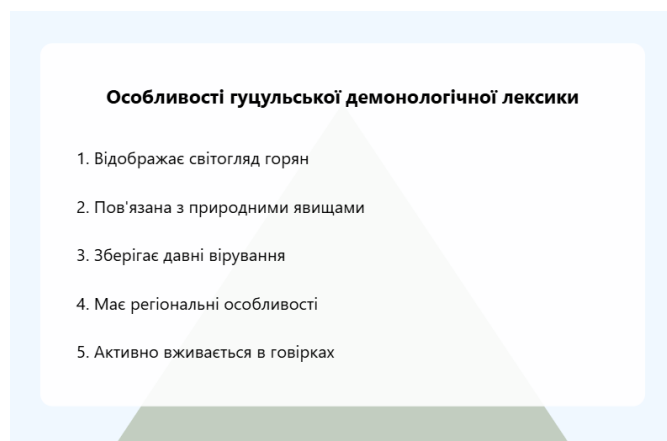
3. *Презентація результатів*

Кожна група представляє результати свого дослідження за схемою:

- Які слова досліджували
- Яке їхнє значення
- Як вони пов'язані з життям і віруваннями гуцулів
- Які особливості вживання цих слів

4. *Проектна робота:* Учні розпочинають створення цифрового етнолінгвістичного словника класу. Вони вносять зібрані демонологізми до спільної онлайн-таблиці, додаючи визначення, варіанти вимови, приклади вживання та етимологічну інформацію.

VII. Узагальнення вивченого матеріалу (7 хв)

Запитання для узагальнення:

1. Які основні групи гуцульської демонологічної лексики ми вивчили?
2. Як ця лексика пов'язана з життям горян?
3. Чому важливо зберігати і вивчати демонологічну лексику?

VIII. Домашнє завдання (3 хв)

1. Провести етнолінгвістичне дослідження:
 - Записати від старших родичів розповіді про вірування, пов'язані з демонологічними істотами
 - Скласти словник місцевих назв (не менше 5 слів)
 - Пояснити походження та значення цих назв
2. Творче завдання (на вибір):
 - Створити ілюстрований словник демонологічної лексики
 - Записати місцеві легенди про демонологічних персонажів
 - Описати обряди, пов'язані з демонологічними віруваннями

Підведення підсумків уроку (2 хв)

Додаток №2. Картоотека демонологічної лексики

Лексема	Граматичні характеристики	Значення	Варіанти	Приклади вживання	Фразеологізми
Арідник	-а, ч.р.	1. Володар пекла, найстарший чорт у гуцульській демонології; 2. Злий дух, що може перекидатися в різні постаті	щезник, дідько	«Арідник чортує над чортами і щезниками» (П. Шекерик-Доників)	- Арідник би тя взев; - Арідник з тобов
Градівник	-а, ч.р.	1. Людина, що вміє відвертати градові хмари; 2. Знахар, що володіє здатністю керувати погодою	градобурник, хмарник	«Градівник вийшов на гору і став хмари розганяти» (з етнографічних записів)	- Як градівник хмари жене
Мольфар	-я, ч.р.	1. Чарівник, знахар у гуцулів; 2. Людина з надприродними здібностями	мольфарь, мівфар	«Старий мольфар знав усі трави і примівки» (з переказів)	- Мольфарська сила; - Як мольфар ворожить
Непростий	-ого, ч.р.	1. Людина з надприродними здібностями; 2. Знахар, що володіє таємними знаннями	знаючий, віщун	«То непростий чоловік, він усе знає» (з розповідей)	- Непростим родився
Чугайстир Чугайстер	-а, ч.р.	Добрий лісовий дух, що полює на нявок і захищає людей	чугайстер, чугайло	«Чугайстир танцює з нявками до смерті» (з легенд)	- Як чугайстир у лісі
Віжлун	-а, ч.р.	1. Людина, що має дар передбачення; 2. Той, хто бачить те, що іншим не видно	віщун, видющий	«Віжлун наперед знав, яка буде погода» (з розповідей)	- Віщує як віжлун
Баїльник	-а, ч.р.	1. Знахар, що лікує замовляннями; 2.	примівник, шептун	«Баїльник знав, як від уроків відробляти» (з переказів)	- Баїльницька примівка

		Людина, що знає лікувальні примівки			
Нявка	-и, ж.р.	1. Лісова демонічна істота у вигляді гарної дівчини; 2. Душа загубленої дитини	майка, лісна	«Нявки заманюють легінів у ліс» (з легенд)	- Гарна як нявка; - Нявчин спів
Чінатарь	-я, ч.р.	1. Людина, що може наслати хворобу; 2. Той, хто володіє злими чарами	урекливий	«То чінатарь, він може зурочити» (із записів)	- Чінатарське око
Гадер	-а, ч.р.	Людина, що вміє замовляти від укусу змії і лікувати отруєння	гадівник	«Гадер знає всі примівки від гадини» (з розповідей)	- Гадерова сила
Хмарник	-а, ч.р.	1. Той, хто вміє керувати хмарами; 2. Людина, що може викликати або відвертати дощ	бурівник, вітрогон	«Хмарник відвів градову хмару від села» (з переказів)	- Як хмарник небо чистить
Бісиця	-і, ж.р.	1. Нічний демонічний дух у жіночій подобі; 2. Зла істота, що насилає хвороби	нічниця, повітруля	«Бісиця ходить по ночах, дітей лякає» (з оповідей)	- Бісиця би тя взяла
Уречливий	-ого, ч.р.	1. Той, хто може пристріти поглядом; 2. Людина з небезпечним оком	урекливий, злоокий	«Уречлива жінка на дитину подивилася» (з розповідей)	- Уречливе око; - Як уречений ходить
Лісний	-ого, ч.р.	1. Дух-господар лісу; 2. Демонічна істота, що охороняє лісові багатства	лісовик, лісовий дід	«Лісний може заманити в нетрі» (з легенд)	- Лісного стежка
Блуд	-а, ч.р.	1. Дух, що збиває з дороги; 2. Демонічна сила, що змушує людину блукати	блудник, манівник	«Блуд водив його цілу ніч по лісі» (з переказів)	- Блуд напав; - Як заблуджений ходить

Опівник	-а, ч.р.	1. Демон, що з'являється опівночі; 2. Дух, що лякає людей у темряві	півник, ночар	«Опівник стояв на роздоріжжі» (з переказів)	- Опівник водить
Градобурник	-а, ч.р.	1. Той, хто відвертає град; 2. Людина, що має силу над погодою	градівник, бурівник	«Градобурник знає, як хмару розбити» (з розповідей)	- Градобурникова сила
Примівник	-а, ч.р.	1. Знахар, що лікує примівками; 2. Людина, що знає лікувальні замовляння	шептун, баяльник	«Примівник від уроків відробляє» (з розмов)	- Примівникове слово
Інклюзник	-а, ч.р.	1. Людина, що має духа-помічника; 2. Той, хто тримає інклюза	щезник, осинавець	«Інклюзник розбагатів, бо мав помічника» (з оповідей)	- Інклюзів слуга
Потерчук	-а, ч.р.	1. Дух нехрещеної дитини; 2. Блукаючий вогник на болоті	збігленик, потерча	«Потерчуки світяться по болотах» (з легенд)	- Як потерчук блукає
Вітерник	-а, ч.р.	1. Той, хто може керувати вітрами; 2. Дух вітру	вітрогон, вітровій	«Вітерник закрутив такий вихор» (з переказів)	- Як вітерник дує
Осинавець	-вця, ч.р.	1. Злий дух; 2. Той, що має зв'язок з нечистою силою	щезник, осинник	«Осинавець людей зводить з розуму» (з легенд)	- Осинавцева справа
Злидарник	-а, ч.р.	1. Дух, що приносить бідність; 2. Той, хто насилає злидні	злиденник, нуждар	«Злидарник до хати вселився» (з розповідей)	- Злидарникове гніздо

Примітки:

- ж.р. - жіночий рід
- ч.р. - чоловічий рід
- мн. - множина